

İKİNCİ BÖLÜM

DERGİNİN İÇERİK ANALİZİ

Bu bölümde, *İleri* dergisinde yer alan makaleler bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Belirlediğimiz birtakım toplumsal ve siyasi içerikli konular başlıklar halinde analiz edilmiştir. *İleri* kapsamı geniş bir dergi olduğu için dergide dönemi ilgilendiren hemen her konuda makale, şiir veya hikaye neşredilmiştir. Derginin geniş konu yelpazesinde, pozitif bilimlere ait makalelerden, edebi tenkitlere; biyografilerden, imla kaideleriyle ilgili problemlere dek birçok farklı meseleye değinilmiştir. Biz konu tercihimizde, seçtiğimiz konuyla ilgili makalelerin hacmine, ehemmiyetine ve alanımızla olan ilişkisine dikkat ettim. Bu toplumsal ve siyasi içerikli makaleler üzerinde yoğunlaştım.

2.1. Milliyetçi Eğilimle Mücadele

Stalin öncesinde milliyetçilik, ulusları sosyalist devrime ulaştıracak bir vasıta olarak görülmüştür. Lenin, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını tanıyıp, ileride milliyetçiliğin gücünün, milletleri yakınlaştıracaklarını ifade etmiştir.⁹¹ Kuruluş yıllarında Sovyetler Birliği'nin Rus dışı unsurlara ve milliyetçiliklerine bakış açısını bu düşünce tayin etmiştir. Çarlık Rusyası'nın başaramadığı homojen bir toplumun, özgürlükler verilmek suretiyle sağlanabileceği ve tek bir Sovyet milletine bu şekilde ulaşılabilceği fikri hakim olmuştur. Yerileştirme politikalarının ortaya çıkmasına neden olan bu durum, Kırım'da da sol milliyetçilerin idari çevrelere gelmesiyle gerçeklik kazanmıştır. *İleri* 'nin ilk döneminde bundan dolayı milliyetçi nüanslar bulmak mümkündür. Milliyetçiler gerek basın organlarında, gerekse de eğitim kurumlarında kendilerine alan bulabilmişlerdir. Bilhassa 1928 yılı, yerel milliyetçiliklere bakış açısının değişmeye başladığı yıldır.⁹² Josef Stalin'in idarenin başına geldikten sonra devleti merkezileştirmeye başlaması, Rus

91 Merve Özel, "Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 4, sayı 2 (2015), s. 99-122.

92 Türkmenistan'da da aynı tarihlerde, milliyetçi eğilimle mücadele başlamıştır. Kırım'daki duruma benzer bir şekilde Türkmenistan Komünist Partisi içerisinde sağa sapmalar olmuştur. Bu konuyla alakalı bkz: Begench Rahmanov, *Türkmenistan Sosyal Hayatının İlk Devresi: Bolşevik Dergisi (1925-1929)*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 2015.

dışı milliyetçiliklerin tasfiyesini başlatmıştır.⁹³ Soğuk Savaş dönemi Sovyetologlarının çalışmalarında da bu geçici milliyetler politikası, merkezileşmeye giden yolda verilen tavizler olarak ele alınmıştır. Asıl gaye dünya ölçeğinde, milletler üstü merkezileşmiş bir devlet oluşturmaktır.⁹⁴

Kırım'da milliyetçiliğin somut karşılığı Pantürkizm'dir. Derginin özellikle kızışmaya başladığı süreçle birlikte Pantürkizm'e karşı yoğun bir propaganda ve itibarsızlaştırma hareketi başlamıştır. Bunun nedeni devletin milliyetçilikle ilgili tavrını değiştirmesidir.

Milliyetçi kimliği artık korkulan bir sıfat haline gelmiştir. Birçok Kırım Tatarı aydın ve yazar, milliyetçilik suçlaması dolayısıyla ya öldürülmüş ya da hapse girmiştir. *İleri* dergisinde makaleler ya da şiirler yazan birçok yazar da bu suçlamalarla ya infaz edilmişler ya da uzun süren hapis cezalarına mahkum olmuşlardır. “Burjuva milliyetçiliği” suçlaması, dönemin yazarlarının en büyük korkularından biri olmuştur. Öyle ki, milliyetçi unsurlarla isminin birlikte zikredilmesi bile yazarları tedirginlikle aksini ispata çabalamalarına neden olmuştur. Daha evvel biyografisini verdiğimiz Ümer İpçi bunlardan biridir. Derginin yazarlarından Osman Akçokraklı ve Hasan Sabri Ayvazov da “burjuva milliyetçiliği” suçundan yargılanmış ve kurşuna dizilmek suretiyle idam edilmişlerdir.

İleri dergisinde de, milliyetçi eğilimle sistematik bir şekilde mücadele edilmiş, milliyetçi söylem ve yazarlar itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Sınıfın yerine ikame edilebilecek her toplumsal forma karşı bir karşıtlık söz konusu olmuştur. Mesela Cemil Seydamet, Veli İbrahim döneminde, tiyatrodan oynanan kimi oyunlardaki “millet kokusundan” rahatsız olmuştur. Bu eserleri kızıl kaftan giydirilmiş piyesler olarak nitelerken, onların asıl gayesinin “dar milliyetçilik” olduğunu iddia etmiştir. Seydamet, yabancı ve Rus klasiklerinin sahnelerinde görülmesini desteklerken Pantürkizm ve Panislamizm kokulu oyunların, sahnelerde gösterilmesine şiddetle karşı olmuştur.⁹⁵

Cemil Seydamet başka bir makalesinde ise dilde milliyetçilik aleyhtarlığı

93 Özel, a.g.m. s. 108.

94 Ahmet Kanlıdere, *İdil-Ural ve Türkistan'da Fikir Hareketleri*, Ötüken Neşriyat: İstanbul, 2021, s. 43-44.

95 Cemil Buzlu, “Tiyatro Haqqında”, *İleri*, I/36 (Fevral 1929), s. 6-8.

yapmıştır. O, bir dilin, bir milletin öz malı olamayacağını iddia etmiş ve kendi dillerini mukaddes ve diğer milletlerin dillerinden yüksek olduğunu savunanları “milli hastalıktan” kurtulamamakla itham etmiştir. Cemil Seydamet, milliyetçilikle burjuvayı diğer Sosyalist yazarlar gibi ilişkilendirmiştir. Ona göre, dilin milletlerin kolektif ürünü olmadığını iddia etmek burjuva tarafından dile giydirilmiş faşist bir örtüdür.⁹⁶ Seydamet daha sonra “temiz Tatar dili” fikrini savunanları da Kırım Tatar milliyetçisi ilan etmiş ve Kırım’da kapitalist unsurların zayıflamasıyla, bu düşüncenin ölüme doğru gideceğini ifade etmiştir.⁹⁷

Seydamet, Tatar dilciliğinde ikinci bir akım olarak “Tatar dilinde Anadolu şivesi”ni tespit etmiştir. Seydamet’e göre bunun da nedeni Türkiye burjuvası tarafından desteklenen Pantürkizm fikridir. Bu hareket inkılaptan önce burjuva ve küçük burjuva entelijansiyası arasında ve Türkiye ile ticaret yaparak zenginleşen Kırım Tatar tüccarları arasında taraftar toplamıştır. Bu fikirde olanların Sovyet idaresi kurulduktan sonra dil konusundaki düşüncelerini Sovyet şeraitine uydurduklarını ve Kırım Tatar diline ters imla kaidelerini dilin içine soktuklarını belirtmiştir.⁹⁸ Seydamet’in, bu hareketin vekilleri olarak ifade ettiği Hasan Sabri Ayvazov, Amet Özenbaşı ve Habibullah Odabaş sonraki yıllarda tutuklanmış ve idam edilmişlerdir.

Cemil Seydamet, dilde milliyetçilik meselesine başka bir makalesinde de karşı çıkmaktadır. Seydamet, milliyetçileri Rus düşmanlığı ile suçladıktan sonra, dil meselesinde “bütün diniy ve milletçilik prensiplerini kenara köterüb atub, til mes’elesine inqılab ve proğres noqtai nazarından yanaşamız” demiştir.⁹⁹

Dilde Türkçülük cereyanı yalnızca Cemil Seydamet’in dikkatini çekmemiştir. Nasibulla Zervi de, dildeki Pantürkizm ve Panislamizm akımına karşıdır. Kırım’da kalem ehli olan kişileri yetiştiren muhitin dar milliyetçilik, medrese terbiyesi ve Pantürkizm kokusunun buna sebep olduğunu söyleyen Zervi, Kırım Tatar dilinin gelişmesi için İstanbul Türkçesi’ne yakınlaştırılmasını emekçi ve genç yazar kitlesi için faydalı

96 Cemil Seydahmet, “Tilimizdeki Anarxiya ve Reaksion Çıqışlara Qarşı”, *İleri*, IV/39 (Mart 1929), s. 4-7.

97 a.g.m. s. 5.

98 a.g.m. s. 5-6.

99 Cemil Seydahmet, “Tilimizin İnkişafı Yolları ve İmla Konferensiyası”, *İleri*, IX/44 (İyun, 1929), s. 4-5.

olmayacağını kaydetmiştir.¹⁰⁰

Kırım’da yeni alfabenin kabulünden sonra dil ve imla sahasında birçok problem çıkmıştır. Bunların çözümü için bir dizi konferans ve toplantı tertip edilmiştir. Bu toplantılardan biri olan İkinci Ortografi Konferansı’nda, Kırım Tatarcasında var olmayan terimlerin, Rusça vasıtasıyla uluslararası terimlerden alınarak Kırım Tatarcasına uydurulması kararı alınmıştır. Cemil Seydamet, bu kararı dilde Arapçılığa ve Türkçülüğe karşı vurulmuş bir darbe olarak ifade etmiştir. Seydamet, diller arasındaki ayrılığın yaşattığı zorlukları milliyetçililerin göremediğini ifade etmiştir. Bundan daha da ilginç, Seydamet’in insanlığın konuşacağı tek bir dil idealine sahip olmasıdır.¹⁰¹

Kazan Tatarı yazarların, Kırım’a gelmesiyle ilgili olarak Cemil Seydamet’in kaleme aldığı başka bir makalede de Pantürkizm’e karşı söylem gözükmektedir. Tataristan yazarlarının “Tatar yazarlar” olarak değil de proleter yazarlar sıfatıyla Kırım’a gelmesini, Seydamet, Pantürkizm’e vurulmuş bir darbe olarak nitelemiştir.¹⁰²

Bekir Çobanzade de, Cemil Seydamet’in milliyetçilere taarruzundan nasibini almıştır. Cemil Seydamet’in, Çobanzade’yi konu edindiği “Çobanzade’nin Mektübi Münasebetile” başlıklı makalesinde, Çobanzade’nin “edebi hırsızlık” yaptığının ve burjuva milliyetçisi olduğunun kanıtlandığını ifade etmiştir. Bu makale, milliyetçi yazarlara karşı yürütülen itibarsızlaştırma kampanyasının da bir numunesidir. Çobanzade’nin Milli Fırka’dan ayrılması ve bu fikirlerini bıraktığını ifade etmesi, Seydamet için yeterli olmamış ve onun bu “tövbesi” sahte ve yalancı olarak nitelenmiştir.¹⁰³ Bekir Çobanzade de, Seydamet’in farklı makalelerinde adlarını milliyetçilikle andığı diğer yazarlar gibi, ilerleyen yıllarda kurşunlanarak idam edilmiştir.

Cemil Seydamet, milletlerin ve onlar arasındaki anlaşmazlıkların kapitalist unsurların ortadan kalkmasıyla, biteceği kanısındadır. Zira milliyetçiliği ve şovenizmi doğuran şey kapitalizmin kendisidir.¹⁰⁴

Milliyetçi eğilimle mücadele eden tek yazar Seydamet değildir. Abdullah

100 Nasibulla Zevri, “Edebiy Tilimizin İnkişafı Haqqında”, *İleri*, IXX/54 (Noyabr, 1929), s. 6-8.

101 Cemil Seydahmet, “Orfografiya Konferensiyasının Yekünleri”, *İleri*, XV/50 (Sentabr, 1929), s. 1-2.

102 Cemil Seydamet, “Keldiler”, *İleri*, XIV/49 (Avgust, 1929), s. 1.

103 Cemil Buzlu, “Çobanzade’nin Mektübi Münasebetile”, *İleri*, XX/55 (Dekabr, 1929), s. 2-4.

104 Cemil Seydamet, “Proletar Edebiyatının Yaradıcılık Metodu”, *İleri*, V/60 (Mart, 1930), s. 2-4.

Dermenci'nin makalelerinde de milliyetçiler ve milliyetçilik devamlı surette eleştirilmiştir. Onun bu konuda, en önemli makalesi, daha evvel de sözünü ettiğimiz *İleri* dergisinin dördüncü yılı münasebetiyle yaptığı konuşmasının dergideki neşridir. Dermenci bu konuşmasında, Milli Fırka üyelerini ve milliyetçileri, *İleri*'den faydalanmakla itham etmiştir. *İleri*'nin ilk devrinde, milliyetçilerin “Tatar halkının hislerini yaşatmak” meylinde olması nedeniyle, derginin ilk devrini inkılap karşıtı entelijansiyanın ruhunu beslemek için bir vasıta olarak nitelemiştir. Dermenci, Tatar halkının hislerini yaşatmak gayesinde olan *İleri* dergisinin ilk dönem yazarlarını, Sovyet hükümetini görmek istemeyen, her dakika Batı'dan hücum bekleyen, parti siyasetiyle uzlaşmayan ve milli duygularla oynamaktan vazgeçmeyen burjuva entelektüelleri olarak yansıtmıştır.¹⁰⁵

Dermenci, milliyetçiliği çürük bir fikir olarak görmüştür. *İleri*'nin ilk devrindeki yazarlar bu “çürük” fikirlerini, aşağı tabaka aydınlara ve gençlere iletmek için dergiyi bir vasıta olarak kullanmıştır. Milli Fırka dönemindeki bu yazarları tespit eden Dermenci, daha sonra yargılanacak pek çok milliyetçi aydını da hedef göstermiştir. Bunlar: Çobanzade, Bayburtlu, Ümer Sami, Celal Meyinof, Hasan Sabri Ayvazov, Ahmet Özenbaşı ve Habibullah Odabaş'tır.¹⁰⁶

Dermenci, makalesinin devamında milliyetçi yazarları konu edinmiştir. Onları kendi mücadelelerinden vazgeçmemekle suçlamıştır. Kırım'da milli hükümet ve Tatar Hanlığı kurmak isteyen bu kişiler, saf yürekle inanılacak aydınlar oldular mı diye sormuş, ispat etmeye gerek dahi olmadığını, fikirlerinden dönmediklerini ifade etmiştir.¹⁰⁷

Dermenci daha sonra, *Vatan Hadimi* ve Hasan Sabri Ayvazov'u hedef almıştır. Ona göre sıradan Tatar anlamasa da bunlar milliyetçi unsurlardı ve bolşevizmin düşmanlarıydılar. Dermenci, Bekir Çobanzade'yi ise milliyetçi entelijansiyanın en büyük rehber ve ideologu olarak takdim etmiştir. Çobanzade'nin 1926 senesinde *İleri*'de neşrettiği “Medeniy Yapıcılıkta Türk-Tatar İntelegentsiyasının Borçları” başlıklı makalesine atıf yapan Dermenci, bu makaleden Çobanzade'nin Milli Fırka'dan

105 Abdullah Dermenci, “İleri'nin Çıqmasına 4 Yıl Toluv Münasibetile Nesir Edebiyat ve İleri Jurnalı”, *İleri*, I/56 (Yanvar, 1930), s. 3-6.

106 a.g.m. s. 4.

107 a.g.m. s. 4.

ayrıldığına yönelik sözlerinin yalan olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹⁰⁸

İleri'nin ilk dönemlerine ait makaleler hakkında bilgi sahibi olduğumuz Dermenci'nin bu makalesinde Bayburtlu da hedeftedir. Bayburtlu, Cengiz Han'ı unutmayan ve Sosyalizm ile uzlaşmayan milliyetçi bir şahıstır. *İleri*'de ismi milliyetçilikle zikredilen diğer yazarlar gibi o da bu suçtan hüküm giymiş ve hapisteyken vefat etmiştir.

Dermenci makalesinin ikinci parçasında, Ablakim İlmiy'in, Altaylı müstear adıyla *İleri*'de neşrettiği "Açlıq Xatireleri" başlıklı hikayesine değinmiştir. Altaylı'nın hikayesinde "dedelerinin yiğitliğini" anlattığı ve okuyucuya milli duygular aşıladığı ifade etmiştir. Altaylı'nın Tatar ve Rus burjuvasına tek kelam etmezken, şimdiki (1921) hallerine yönelik kötü bir senaryo çizmesi onun karşıt devrimciliğine misal teşkil etmiştir. Altaylı'nın "Aqyar'ın köşesi bucası aç Tatar tolub qalğan" ifadelerine mukabil Dermenci, "başqa millet faqırlarını ne içün körmey?" diye sorduktan sonra, Altaylı'nın asıl gayesinin "milletler emekdarları arasında düşmanlıq doğırmaq" olduğunu kaydetmiştir.¹⁰⁹

Veli İbrahim dönemi de *İleri*'nin ikinci devrinde eleştirilere maruz kalmıştır. Bu dönemde idarecilerin milliyetçi tavırlar sergilediği ve inkılap karşıtı olduğu bir devri sabık yaratılmıştır. Abdullah Dermenci bu konuya temas edenler arasındadır. Burjuva milliyetçilerinin son döneme kadar Sovyet idarelerinde çalıştığını söyleyen Dermenci, Ahmet Özenbaşı'nın Totay Köy'de müdür olmasını, Ayvazov ve Odabaş'ın ise yüksek ve orta dereceli okullarda ders vermesini ve Çobanzade'nin Sovyet matbuatında itibar kazanmasını ve gençleri etkilemek için bunları kullanmasını buna misal olarak vermiştir. Veli İbrahim'in bu icraatleri burjuva mefkuresinin ve milliyetçiliğin kuvvetlendirilmesi için yaptığı işlerdir. Bu dönemde milliyetçilerin toprak ve kredi islahatları ile ilgili yaptıkları eleştirilere değinen Dermenci, Tatar fırkaları arasında çıkan tartışmaların milliyetçilerin karşı devrimciliğine bir vasıta olduğunu ifade etmiştir. Dermenci ayrıca farklı dergilerde makale ve şiirler kaleme alan Hamdi Giraybay, Ümer Sami, Nüzhet gibi yazar ve şairleri de bu dönemin milliyetçileri olarak işaret etmiştir.¹¹⁰

108 a.g.m. s. 5.

109 a.g.m. "İleri'nin Çıqmasına 4 Yıl Toluv Münasebetile", *İleri*, II/57 (Yanvar, 1930), s. 11.

110 Abdullah Dermenci, "Edebiyatda Köyli İdeologiyası Matifleri Proletar Edebiyatı İçün Küreş", *İleri*, V/12 (April, 1927), s. 4-5.

Dermenci, Yalı Boylu müstear adıyla kaleme aldığı bir başka makalesinde, edebiyat sahasındaki milliyetçi unsurlara değinmiştir. Milliyetçi şairlerin Şark’a olan ilgisine dikkat çeken yazar, onların “İslam ümmetinin” çok olduğu Doğu’ya bilerek gitmek istediklerini söylemiş ve Batı’nın ilgi alanlarının dışında kalmasını eleştirmiştir.¹¹¹

Derginin ilk döneminde yazarlık yapmış Veyis Tanabaylı da, Abdullah Dermenci tarafından milliyetçilikle suçlanmıştır. Dermenci’nin derginin 65-66. sayısında derç ettiği “Çobanzade ve Onın El Tutarı” başlıklı makalesi, Kırım Proletar Yazıcılar Birliği’nin, bu makaleye katıldığı notuyla derç edilmiştir. Bu makalede, Tanabaylı, Çobanzade’ye olan yakınlığı ve Çobanzade ile Latifzade’yi “sol burjuva şairleri” arasında göstermeye çalışması dolayısıyla eleştirilmiştir. Dermenci, Çobanzade’nin burjuva milliyetçisi olduğunun ayan beyan ortada iken Latifzade’nin de canıyla, kanıyla milliyetçi ruhla şiirler yazdığını söylemiştir. Tanabaylı’nın eleştirildiği nokta da, bu iki yazarı ibra etmesi, sol tandanslı yazarlar olduğunu iddia etmesidir. Dermenci, Tanabaylı’ya “nerede ictimai hizmetler” diye sormuştur. Tanabaylı, Milli Fırka ile burjuva milliyetçilerini korumak ve milliyetçi şairleri, proletar yazarlardan üstün tutmakla suçlanmıştır.¹¹²

Sosyalist yazarlar, hemen her konuya materyalist diyalektik metoduyla bakmışlar ve tarihi sınıf çatışması noktasından ele almışlardır. Bundan dolayı millet eksenli bir tarih yazımının da karşısında yer almışlardır. B. Abbasof, Marksist tarihçilerin Moskova’da yaptığı bir konferans dolayısıyla kaleme aldığı makalesinde, tarih ilmini Marksist esaslara göre aydınlatmak, burjuva alimlerle ve karşı devrimcilerle mücadele etmek gerektiğini ifade etmiştir. Abbasof, konferansta, tarihte millet meselesi ele alınırken milliyetçilik noktai nazarından ele alan ve sınıf mücadelesine “etnografik” sıfatı veren milliyetçilik cereyanlarına karşı mücadele edileceğinin kararlaştırıldığını aktarmıştır. Abbasof, ilmi derecede son derece sağlam olan tarihçilerin, Anti-Marksist bloğa karşı çok güçlü bir savaş vereceklerini kaydetmiştir.¹¹³

Önceki hükümetin ve daha evvelinde Kurultay devrinin faaliyetleri, milliyetçi özellikler taşıması nedeniyle gözardı edilmiş ya da eleştirilmiştir. Daha evvel ihdas edilen

111 Yalı Boylu, “Nefis Edebiyatda Köyli İdeologiyası Matiflerine Qarşı ve Proletar Edebiyatı İçün Küreş”, *İleri*, VIII/63 (Mayıs, 1930), s. 12-14.

112 Abdullah Dermenci, “Çobanzade ve Onın El Tutarı”, *İleri*, X-XI/65-66 (İyun-İyul, 1930), s. 11-12

113 B. Abbasof, “İlim İçün Küreş”, *İleri*, II/37 (Fevral 1929), s. 4-6.

kurumlar, yeni idarenin ideolojik görüşüne uygun hale getirilirken, eski halinden duyulan memnuniyetsizlik dile getirilmiştir. Mesela 1917 yılında Bahçesaray’da kurulan “Tatar Hüner Sanayı’ı Nefise Mektebi”, Kurultaycılar tarafından açılmıştır. 1926-27 yılına dek bu adla hizmet veren eğitim kurumunun daha sonra adı değiştirilmiş ve Rusça ad almıştır. Kurultaycıların “milli varlıklarını, milli istek ve gayelerini yaşatabilmek için Tatarlara mahsus olarak” ihdas ettiği bu kurum, yeni haliyle Bolşevik bir çehreye bürünmüştür. Onun milliyetçi hocalara tahsis edilmesi ve Tatarlara mahsus olması, tabii ki Bolşevik yazar ve idareciler tarafından hoş karşılanmamıştır. V. Kutubzade, kurumun daha evvelki milliyetçi hocalarından rahatsız olmuştur. Onların, eğitim saatlerinde gülünç, eğlenceli sözler söylemekle iktifa ettiğini söyleyen Kutubzade, yeni idare ile azınlıkların bu kurumda eğitime başlamasından memnun olmuştur. Kutubzade, milliyetçiliği ile müsamma bu eğitim kurumunda, öğrenciler arasında milli düşmanlığın görülmediğini ifade etmiştir. Bunu oluşturmaya çalışan sabık milliyetçi hocaların kahvehanelerde serzenişlerde bulunduğunu ancak mektep sıralarında onlara katılanların olmadığını kaydetmiştir.¹¹⁴

Yahudi işçilerin, topraklandırılması ve çalışması meselesi de Kırım’da bir problem haline gelmiştir. Hatta Veli İbrahim, bu işleri yavaşlattığı için ölümünden sonra kimi yazarlar onu suçlamıştır. Cemil Seydamet de Antisemitizm’in ortadan kalkması için çabalamıştır. Kırım’da her milletin işçilerinin enternasyonal esasları üzerinde birlikte çalışmaları gerektiğini ifade eden Seydamet, milliyetçiliğe ve Antisemitizm’e karşı mücadele ederek, Parti kararlarının tatbik edileceğini ve maddi ve medeni seviyenin yükseleceğini iddia etmiştir.¹¹⁵

Yahudi emekdarların toprağa yerleştirilmesi meselesine Yakub Musannif de parmak basmıştır. O, Veli İbrahim dönemini şovenist, küçük burjuva, kulak ve milliyetçi olarak nitelemiştir. Veli İbrahim döneminde, Yahudi emekdarlarına karşı kamuoyu oluşturarak bir “milli düşmanlık” yaratılmasını, proleter inkılabına karşı bir darbe vurma girişimi olarak nitelemiştir. Musannif, makalesinin devamında Milli Fırka dönemiyle alakalı ilginç bir bilgi vermektedir. Şöyle ki, Kırım Tatar Parlementosu’nun reisinin

114 V. Kutub-zade, “Şarq Xalqları Kustar ve Sanayı Texnikumi”, *İleri*, V/40 (Aprel, 1929), s. 16-17.

115 Cemil Buzlı, “XV Qırım Oblast Partiya Konferensiyasının Yekünlerinden”, *İleri*, X-XI/65-66 (İyun-İyul, 1930), s. 1-2.

imzasıyla, Çarlık ve Beyaz Ordu döneminde Kırım'ı terk eden Tatarların, geri dönmesi ve onlara toprak verilmesi için bir dizi çabada bulunulmuş. 1925 senesinde Veli İbrahim'in, Kırım İcra Komitesi'nin ve Halk Komiserliği Şurası'nın merkezi hükumete verdiği önerge ile belli haklar da elde edilmiş. Musannif, Yahudi emekdarların toprağa geçirilmesi problemiminin de bundan kaynaklandığını ve "Kırım Tatar'ındır" şiarından ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bu şiarın, Komünist Partisi ve Sovyet hükümetinin esaslarına aykırı olduğunu ifade eden yazar, bu yolun yalnız kör şovenist milliyetçilerin yolu olduğunu kaydetmiştir.¹¹⁶

Musannif, Yahudilerin topraklandırılması meselesine dair bir tablo ve plan çizdikten sonra, köyde kulak¹¹⁷ ve şovenist milliyetçilerin: "işte köresizmi Yehudilerge hukumet parayı çoq vere. Onların yaşayışlarını cennet kibi yapa. Lakin dağ rayonlarından keçenlere yardım itmey, onlara elini uzatmay" sözlerini yalanlamış, Yahudilerin topraklandırılma meselesinde Amerikan zenginlerinden bir zat ile hükümetin yaptığı antlaşmadan ve onun yaptığı maddi destekten söz etmiştir. Bu mesele ayrıca tartışmaya değer olmakla birlikte konumuzun kapsamı dışındadır.¹¹⁸

Antisemitizm ve azınlıklar konusunda makale yazan bir başka yazar da A. Özenbaşı'dır. Kırım'da eskiden Yahudilerin, Türkçe eğitim alması ve İslam dinini öğreten derslere katılmasını misal veren Özenbaşı, bunun nedenini iktisaden ve medeniyetçe geride kalmış bir toplum olunmasına bağlamıştır. Bu vaziyeti doğuran ana sebep eski milli burjuvazi, yerli milliyetçilik ve şovenizmdir.¹¹⁹

Milliyetçilerin suçlandığı bir başka mesele de, onların sürekli dışarıdan, Sovyet idaresini dağıtmasını istedikleri bir kuvvet beklemesidir. Ancak *İleri* yazarlarının, milliyetçilerin yüzlerini döndükleri yön konusunda kafaları karışıktır. Mesela Abdullah Dermenci derginin ilk dönem yazarlarının, Sovyet idaresini dağıtmak için Batı'dan bir kuvvet beklediklerini söylerken, başka bir makalesinde bu kuvveti Doğu'dan beklediklerini söylemiştir.¹²⁰ Ümer İpçi de, milliyetçileri dışarıdan yardım beklemekle

116 Yaqub Musannif, "Yehudiy Emekdarlarını Topraqqa Yerleşdiruv ve Bizim Vazıyfemiz", *İleri*, VI/41 (Aprel, 1929), s. 5- 7.

117 Toprak Ağası.

118 Musannif, a.g.m. s. 6-7.

119 A. Özenbaşı, "Azlıqdaki Milletler Arasında Oquv-Yarıqlandıruv İşlerini Canlandırmalı (Milliy Yapıcılıq Müşaveresi Münasebetile)", *İleri*, XV/50 (Sentabr, 1929), s. 4-5.

120 Yalı Boylu, a.g.m.

suçlamıştır. Kurultay milliyetçilerini İkinci Nikolay kesilmekle suçlayan İpçi, onların Wilhelm'den yardım beklediklerine ve Hanlık dilediklerine şahit olduğunu ifade etmiştir.¹²¹

Edebiyat sahası da milliyetçilerin Sosyalist tazyikle karşılaştığı alanlardan biridir. Milliyetçi şairlerin şiirleri zaman içerisinde içerik açısından bir incelemeye tabi tutulmuştur. Eski milliyetçi yazarların şiirlerinden etkilenmek, onlarla aynı temayı kullanmak dahi eleştirilmelerine kafi gelmiştir.

Abdülbaği Fevzi'nin 1929 yılının ağustos ayında yazdığı “Qızıl Genc Qalemler” başlıklı makalesinde, Azerbaycan Türk'ü milliyetçi ve dindar şairlerin şiirleri analiz edilmiştir. Fevzi, Seyyah adlı bir şairin 1917 yılında kaleme aldığı bir şiir üzerine, Azerbaycan'ın pomeşçiklerinin¹²² yoksul halkı ellerinin altında tutabilmek için vatancılıktan, Türkçülük'ten ve milliyetten istifade ettiklerini ifade etmiştir. Buna göre, milliyetçi şairlerin ana gayesi, topraksız kalan ve Kapitalizm'in altında can çekişen işçi kitlelerini yağlı sözlerle aldatıp istismar etmektir. Fevzi'ye göre milliyetçiler, kendi petrol kuyularına başkaları erişmesin diye Türkleri; Rus, Ermeni ve gayrı Türk diğer unsurlardan ayırmaya ve aralarında fitne çıkarmaya çalışmışlardır.¹²³

Fevzi, makalesinin devamında milliyetçilerin Türkiye'den Mehmet Emin Yurdakul ve Ziya Gökalp Beylerin “vatancılık” düşüncelerini intişar ettiklerini, komşu milletlerle kardeşlik bağlarını kırmaya çalıştıklarını aktarmıştır. Milliyetçiler, 1905 yılından, Ekim Devrimi'ne dek din, vatan ve millet motifli şiirlerini terennüm ederlerken, Devrim'den sonra proletar edebiyatı ortaya çıkmıştır.¹²⁴ Fevzi makalesinin devamında, Ekim Devrimi'ne kadar olan süreçteki şairlerin Türkiye edebiyatını hem biçim, hem de içerik bakımından taklit ettiğini söylemiştir. Ancak onların belli bir mefkuresinin olmadığını, belirli bir sınıfın karakterini gerektiği derecede veremediğini kaydetmiştir. Bu hususla ilgili, Fevzi, Emin Abid'in “bu devir edebiyatımızda tam bir “sınıfi” secilesizlikler vardır. Herhangi edebi cebheyi alsaq, alayıq, içinde mollacasına “İmam Hüseyin aşkı”, şovenistcesine “milletperverlik”, sosyalistcesine “beşeriyetçilik”,

121 Ümer İpçi, “Tiyatromız”, *İleri*, VII/42 (May, 1929), s. 6-7.

122 Toprak sahiplerine verilen isim.

123 Abdülbaği Fevzi, “Qızıl Genc Qalemler”, *İleri*, XIV/49 (Ağust, 1929), s. 15-17.

124 a.g.m. s. 15.

kommunistcesine “işçi-yoqsul” tarafdarlığı mevcüddir” sözlerini aktararak makalesinin birinci kısmını hitama erdirmiştir.¹²⁵

Bolşevik Devrim’den sonra Kırım’ın edebiyat çehresinde de bir değişiklik başgöstermeye başlamıştır. Ancak bunlar daha çok genç şairlerin şiir ve hikayelerinden ibaret olmuştur. Eski edebiyatın reddi ve yeninin tesis edilmesi, Sosyalist yazarların başlıca gayesi olmuştur. *İleri*’nin çıkmasına vesile olan Tatar Yazıcılar Cemiyeti’nin de bu amaca hizmet etmesi beklenmiştir. Ancak cemiyetin kuruluş yıllarında, cemiyet içinde Milli Fırkacı ve burjuva milliyetçileri de vardır. 1929 yılına gelindiğinde, karşıt unsurlar cemiyetten el etek çektirilmiş, Rus ve diğer milletlerin proleter yazıcıları da bu cemiyette çalışmaya başlamışlardır. Ziyadin Cavtöbeli, bu hadiseyi memnuniyetle dile getirirken başka bir tehlikeye de işaret etmiştir. Cavtöbeli, genç yazar ve şairlerin “orta derece mektep” sıralarında yer alamaları nedeniyle onların Marksizm edebiyat usulleriyle eğitilmeleri gerektiğini işaret etmiş aksi halde burjuva milliyetçilerinin onların dimağlarını çürük fikirleriyle zehirleyeceğini ifade etmiştir. Proleter edebiyatı ve genç yazarları eğitmek ve noksanlarını gidermek için sekiz maddelik bir öneri sunan Cavtöbeli, bunlara ilave olarak “ufaq burjuva ve burjuva milletçiliği kibi mefkürelere qatıy suretde yol virmemek” gerektiğine de parmak basmıştır.¹²⁶

Edebiyat sahasında olduğu gibi tüm sanat dallarında, Sosyalist yazarların burjuva ve milliyetçi dönem diye addettikleri zaman dilimi itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Mesela Ümer İpçi, Tatar tiyatrosunu dört devre ayırmaktadır. Bu devirler: burjuva gençliği devri, milliyetçi Kurultaycı devir, Veli İbrahim devri ve nihayet Sosyalist devirdir. Tiyatro, Sosyalist devre kadar olan süreçte emekçi kitlesinin öz sanatı, öz kültürü olamamıştır. Ancak sosyalist devirle birlikte tiyatro emekdar kitlesinin hadimi olmuştur.¹²⁷

Milliyetçi yazar ve fikir adamlarının sistematik bir şekilde eleştirildiği ve itibarsızlaştırılmaya çalışıldığını daha evvel ifade etmiştik. Taşlı Boylu müstear adıyla Ocak 1930’da derginin 57. sayısında neşredilen “Sınıfy Duşman Vazgeçmi Yaxud Professor Yine Küreşi Devam Etdire” başlıklı makale, milliyetçilik noktai nazarında

125 Fevzi, a.g.m. s. 17.

126 Cavtöbeli., “Oktabr ve Yaş Qalemlerimiz!”, *İleri*, XVII/52 (Oktabr, 1929), s. 2-3

127 Ümer İpçi., “Tiyatomız Oktabrın 12 Yıllığında”, *İleri*, XVII/52 (Oktabr, 1929), s. 15-17

kaleme alınmış en tafsilatlı makaledir. Bu makale her ne kadar Bekir Çobanzade'yi konu edinmiş olsa da, hem Sosyalist Tatar yazarların milliyetçilik nazarını ortaya koyması hem de yazarın bunları ortaya koyarkenki gerekçelendirmeleri dolayısıyla bilhassa mühimdir.

Bekir Çobanzade, her ne kadar eski görüşlerinden uzaklaştığını ve Marksist metodoloji ile eserler kaleme aldığını iddia etse de tazyiklerden kurtulamamıştır. Taşlı Boylı'nın makalesi, Bekir Çobanzade'nin "Qırım Tatar Edebiyatında Qurultaycılık ve Milletçilik" adıyla neşredilen broşürüne bir cevabi nitelik de taşımaktadır. Çobanzade'ye yönelik derginin önceki sayılarında çıkmış eleştiriler gibi, Taşlı Boylı da bu konuya değinerek başlamış ve onun Marksist olmadığını belirtmiştir. Taşlı Boylı'nın gayesi, Çobanzade'nin broşürünü analiz ederek, onun hala milliyetçi ve sınıf düşmanı olduğunu göstermektir. Taşlı Boylı makalesinde, Çobanzade'nin broşüründeki altı farklı konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Bunlar Çobanzade'nin diyalektiği, Türkçülük programının ictimai ve iktisadi yönünü nasıl tahlil ettiği, geçmişteki karşı inkılapçılık rolünü doğru ifade etmemesi ve proletaryaya karşı eski savaşını devam ettirmesi gibi konulardır.¹²⁸

Taşlı Boylı, Çobanzade'nin "uyanma devri" diye nitelediği Kurultay devrine, diyalektik metotlarla bu yaklaşımda bulunduğu iddiasına karşı çıkmıştır. Taşlı Boylı, bu uyanmanın feodal bir karakter taşıdığını belirttikten sonra, Çobanzade'nin Marksist metotla tahlil etmediğini, onun temiz bir idealist olduğunu ve ifadelerinin inkılabi sözlerle yaldızlanmış Pantürkist bir bakış taşıdığını kaydetmiştir.¹²⁹

Bekir Çobanzade'nin, yerli burjuvanın Avrupa kapitalizminin tazyiki altında ortaya çıkmaya başladığını söylemesi de, onun Pantürkizm'iyle ilişkilendirilmiştir. Her cemiyette var olan sosyal kanunlar dolayısıyla değil de yalnızca ABD ve Batı kapitalizminin tazyiki altında burjuvanın yetişmesi örneğini "Marksizm karikatürü" olarak niteleyen Taşlı Boylı, bu fikrin, Pantürkistlerin "şarqın ictimaiy, iqtisadiy, medeniy inkişaf yolları ğarbden büsbütün başqa olacaqdır" iddalarının çağdaş bir görünümü olduğunu ve Çobanzade'nin Türkçülüğü tamir etme yolunu tuttuğunu kaydetmiştir.¹³⁰

128 Taşlı Boylı, "Sıfıy Düşman Vazgeçmi Yaxud Professor Yine Küreşi Devam Etdire", *İleri*, II/57 (Yanvar, 1930), s. 7-11

129 a.g.m. s. 7-8.

130 a.g.m. s. 9.

Taşlı Boylı'nın değindiği bir diğer nokta ise, Çobanzade'nin Pantürkist entelektüeller arasında iktisadi meseleler hakkında söylenen satırların ve fikirlerin az olduğu, Pantürkizm fikrinin kendini daha çok medeni ve siyasi bir cihetten göstermiş olduğu düşüncesidir. Taşlı Boylı buna da karşı çıkmıştır. Ziya Gökalp'ın yazdığı "Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak" kitabına atıf yapan Taşlı Boylı, Gökalp'ın kitabında yer alan iktisadi ifadeleri aktarmıştır. Bu ifadeler Gökalp'ın, Türklerde iktisadi sınıfın olmadığı yönündeki kanaatidir. Buna ek olarak, Gökalp'ın tüccar ve iş adamlarının kuvvetli olması gerektiği yönündeki fikrini de aktarmıştır. Taşlı Boylı, Gökalp'tan yaptığı alıntılarla Çobanzade'ye Pantürkizm programında iktisada yer verildiğini göstermektedir. Bu program, açık ve kati şekilde gözükmemektedir. Taşlı Boylı bu programı, özel mülkiyete ve serbest mübadele esaslarına dayanan istismarcı bir program olarak nitelemiştir. Çobanzade'ye kalan onu çağdaş hale getirmek ve rasyonel bir zemine oturtmaktır.¹³¹ Taşlı Boylı, Gökalp'ın "muasırlaşmak" terimini liberalizm olarak ifade etmiştir ve muasırlaşmak terimine iktisadi bir mana yüklemiştir. Bu haliyle, Türkçülük yalnızca medeni ve siyasi bir hareket değil aynı zamanda iktisadi ve teknik bir fikirdir.¹³²

Taşlı Boylı makalesinin devamında, Çobanzade'nin Milli Fırkacılardan ve eski fikirlerinden uzaklaştığını söylemesine yönelik olarak aksini ispata çalıştığı bir dizi anektot ve atıfta bulunduktan sonra, onu Türkçülüğün sınıf mahiyetini açmadığını ve bunları doğru tahlil etmekten kaçtığını ifade etmiştir. Ona göre Türkçülük programını anlamayan Çobanzade, Tatarcılığı, Türkçülüğe aykırı bir akım olarak göstermiştir. Ardından Türkçülüğün iktisadi yönüne değinmeyerek onun medeniyetçi bir cereyan gibi göstermesini, Marksizm metoduyla yaptığı şuurlu bir hata olarak nitelemiştir. Çobanzade'nin Marksist urbası giyip, Pantürkizm ve milliyetçiliğe savaş açar gibi gözüktüğünü ancak hakikatte proleterya karşı eski sınıf mücadelesini devam ettirdiğini kaydederek makalesini bitirmiştir.¹³³

İleri'de kaleme alınan milliyetçilikle alakalı makalelerde, milliyetçiliğin ve milliyetçilerin burjuva ile ilişkilendirildiğine ve onların Marksist giysisi giyerek eski fikirlerine devam ettiklerine yönelik eleştirilere şahit oluyoruz. Dergide çizilen milliyetçi

131 a.g.m. s. 8-9.

132 a.g.m. s. 9.

133 a.g.m. s. 9.

imajı, proleter inkılabına karşı, sürekli dışarıdan yardım bekleyen, işçi ve emekçileri ezen ve halkların arasında düşmanlık yaratan bir karakter arz etmektedir. Bunun yanı sıra, milliyetçiler ilmen eksik ve meseleleri doğru analiz etme yetisinden uzak kişilerdir. Dergide birçok Kırım Tatarı aydın, milliyetçi fikirleri nedeniyle eleştirilmiştir. Bu aydınların büyük bir çoğunluğu sonraki yıllarda “burjuva milliyetçisi” ve “halk düşmanı” olmak suçlamalarından ya uzun yıllar hapis cezasına çaptırılmış ya da kurşuna dizilmek suretiyle idam edilmiştir. Bu yazarların zaman zaman ve bilhassa derginin ilk devrinde *İleri*’de makaleler kaleme almış olması ise dikkat çekici ayrı bir husustur.

2.2. Latin Alfabesine Geçiş

Türk toplulukları arasında Latin harflerine geçilmesi ya da Arap harflerinin ıslah edilmesi meselesi, uzun yıllar boyunca tartışılmıştır. Sovyet yönetiminden önceki yıllarda çeşitli Türk toplulukları (Azerbaycan Türkleri, Kazan ve Kırım Tatarları, Çuvaşlar, Başkurtlar, Hakaslar vs.) yirminci yüzyılın başından itibaren kurultaylar tertip etmişlerdir.¹³⁴

Türk toplulukları arasında Latin harflerini ilk kabul edenler Yakutlar olmuşlardır. Ancak domino etkisi yaratan olay Azerbaycan Türklerinin Latin harflerine geçmesi olmuştur. 1922 yılında, Bakü’de “Yeni Türk Elifba Komitesi” kurulmuş ve 1923-1924 yılında Azerbaycan, Latin harflerine geçişini ilan etmiştir.¹³⁵ Bundan birkaç yıl sonra 1926’da ise Bakü’de uzun zamandır tertip edilmek istenen Türkoloji Kurultayı gerçekleştirilmiştir. Kurultay, Sovyetler tarafından Türkleri, Latin harflerine geçirmek amacıyla organize edilmiştir.¹³⁶ Dolayısıyla Türk topluluklarının yeni alfabeye geçiş süreçlerinde mühim bir yere sahiptir. Kırım’dan *İleri*’nin ilk dönem yazarlarından Bekir Çobanzade ve Osman Akçokraklı da yeni Latin harflerinin destekçileri olarak Kurultay’a iştirak etmişlerdir. Nihayet, günler süren uzun tartışmaların ardından Birleştirilmiş Yeni Türk Elifbası, 26 Mart 1926’da gerçekleştirilen on yedinci oturumla birlikte kabul

¹³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ümit Özgür Demirci, “Türk Dünyasında Latin Alfabesine Geçiş Süreci (Geçmişten Günümüze)”, *Türk Yurdu*, sayı 287 (2011), s. 225-229.

¹³⁵ Erdal Şahin, “Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabetesi Mücadelesi”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, sayı 199 (2003), s. 42-45.

¹³⁶ Mustafa Oral, “Türkoloji Tarihinde 1926 Bakü Türkiyat Kongresi”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı 17 (2004), s. 107-129.

edilmiştir.¹³⁷

1920’li yıllarda birçok Türk topluluğu kademeli olarak, Arap elifbası bırakarak Latin harflerine geçmiştir. Sovyet yönetimi, Samed Ağa Ağamalıoğlu’nu Türk ülkelerinde yeni harflerin tanıtılması gayesiyle kurulan Komite’nin başkanlığına getirmiştir. Yeni Türk Elifba Komitesi çeşitli ülkelere giderek burada önemli kişilerle temaslarda bulunmuş ve Sovyetlerin izniyle bir kurultay tertip etmiştir. Stalin’in, konuya özel bir ilgi göstermesi ve Komite’nin de gittiği yerlerde Sovyet hükümeti adına konuşması birtakım tepkilerin doğmasına neden olduysa da, Latin harflerine geçiş Türk ülkelerinde tedricen gerçekleşmiştir.¹³⁸ Komitelerin yanı sıra, yeni alfabeyi savunan kimi cemiyetler de ortaya çıkmıştır. Kırım’da teşkil edilen Yeni Elifba Dostları Cemiyeti bunlardan biridir.

İleri dergisi, her iki devirde de yeni alfabeden yana bir taraf sergilemiştir. Dergide yeni alfabenin kabulü için toplanan Parti konferanslarından, cemiyet ve komite toplantılarına dek süreçle ilgili birçok konuda bilgi sahibi olabileceğimiz veri mevcuttur. Bu kısımda, dergideki makaleler vasıtasıyla hem bu bilgiler aktarılırken, hem de yazarların yeni alfabe konusundaki fikirleri değerlendirilecektir.

İleri, Kırım’da daha Latin harfleri kabul edilmeden önce de, yeni alfabe ile yayın yapmaya başlamıştır. Derginin Arap harfleriyle yayınlandığı dönemde, kimi hikayeler derginin son sayfasında Latin harfleriyle neşredilmiştir. Yeni alfabe ile alakalı cemiyet ve komite toplantıları tertip edilip, devlet desteği ile yeni alfabenin kabul edileceği belli olduğu bir dönemde, Yeni Elifba Dostları’nın Kırım Kurultayı vesilesiyle derginin 25. sayısı Latin harfleriyle basılmış sonra tekrar Arap elifbasına dönmüştür. 1929 yılının şubat ayında basılan 36. sayısı ile beraber ise dergi tamamen Latin harflerine geçmiştir. Latin harflerinin gelmesini isteyenler kadar, eskide ısrar edenler de vardır. Hatta bunların sayısı, Latin harflerine geçmek isteyenlerden daha fazladır.

Yeni alfabe taraftarları ile eski alfabe destekçileri arasında şiddetli kimi tartışmalar

137 Şükrü Haluk Açıkalın, “1926 Bakü Birinci Türkoloji Kurultayı’nın 90 Yılı Dolayısıyla”, *Türk Yurdu*, sayı 342 (2016), s. 77-81. Ayrıca Kurultay ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: *Bakü Türkoloji Kurultayı (1926): Tutanaklar*, çev. Kâmil Veli Nerimanoğlu, Mustafa Öner, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2008.

138 Koray Durmuş, *Sovyet Türk Halklarının Latin Harflerine Geçişinin Türkiye’deki Yansımaları*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2019, s. 52-53.

yaşanmış ve karşılıklı bir mücadele verilmiştir. Eski alfabe taraftarları, yeni elifbayı dini ve milli bazı gerekçelerle istemezlerken, yeni elifba taraftarları, eski elifbanın kullanışsızlığını dile getirmiş ve yeni elifbaya geçmeyi medeni bir ameliye olarak addetmiştir. Ayrıca, eski elifba taraftarlarını Arapçılar olarak tanımlayan yeni alfabe taraftarları, onları geçmişte kalmak, zamanı geçmiş bir kafaya sahip olmakla itham etmişlerdir. Bu tartışma ve mücadele ortamını *İleri*'de kaleme alınan makaleler etrafında aktarmaya ve analiz etmeye çalışacağım.

Yeni alfabeye geçiş hususunda, *İleri*'de tespit edebildiğimiz ilk makale, Hasan Sabri Ayvazov'un, "Dilimizin Başlıca İhtiyaçları II" başlıklı makalesidir. Bu makalede, Kırım Tatar Türkçesinin gramer, şive ve imla meselesine değinilmekle birlikte, yeni alfabe meselesine de temas edilmiştir. Ayvazov'un, Yeni Türk-Tatar Elifbası olarak adlandırılan Latin harflerini desteklemesinin nedeni, Arap elifbasının Türkçedeki sesleri verme konusundaki noksanlığından ileri gelmektedir. Ayvazov, her şekli yalnız bir ses veren yeni Türk-Tatar elifbasının gelmesinin ve dildeki diğer yeniliklerin medeni, ictimai, iktisadi, ilmi ve hayatı bir ihtiyaçtan doğduğunu kaydetmiştir.¹³⁹

İleri'nin Latin harfleriyle basıldığı ilk sayısında, Hasan Sabri Ayvazov "Yeni Medeni Yolda Tarixi Gün" başlıklı bir makale kaleme almıştır. Bu makale neşredildiği dönemde (Ocak 1928) Kırım'da tedricen Latin harflerine geçiş süreci de başlamış vaziyettedir. Kimi mekteplerde Latin harfli tedrisat başlamış, kimi dergiler Latin harfleriyle iktibas edilmeye başlamıştır. Ayvazov, 1928 yılının mayıs ayında kaleme aldığı makalesinde, yeni alfabenin çok hızlı öğrenildiği, binlerce yeni alfabe okur yazarının olduğu, çok kısa sürede yeni elifbanın yaygınlaştığını kaydetmiştir. Ayvazov, hiçbir Tatar dergisinin tirajının 2000-2500'ü geçmediğini ancak Latin harfleriyle yayınlanan *Köz Aydın* dergisinin tirajının yedi aylık süre zarfında beş bine çıktığını kaydetmiştir.

Ayvazov'un makalesinde, yeni alfabe karşıtlarının argümanlarını görmek de mümkündür. Bu eleştirileri derç eden Ayvazov, daha sonra bunlara yanıt vermiştir. Eski elifba taraftarlarının eleştirileri özetle yeni alfabenin kabulüyle birlikte Müslüman halkları birbirinden ayırmak, Arap harfleriyle basılmış Türkçe kitapların kaybolması ve

139 Hasan Sabri Ayvazov, "Dilimizin Başlıca İhtiyaçları II", *İleri*, I/21 (Yanvar 1928), s. 8-15.

yeni harflerin kabulüyle milliyetin ortadan kalkmasıdır. Ayvazov, Arap elifbası taraftarlarının bu iddialarına Kırım’da kapılacak kimsenin kalmadığını, kapılanların da orta çağ zihniyetli molla ve molla zihniyetli muhafazakarlar olduğunu ifade etmiştir. Yeni Elifba Cemiyeti’nin tertip ettiği kurultayı “tarihi bir gün” olarak ifade eden Ayvazov, yeni elifbanın şekli bir meseleden ziyade medeni bir mesele olduğunu söylemiştir. Ayvazov makalesini “Artık eskiye, eski hayata, eski yazıya, eski qafaya dönüş yoq! Vazifemiz yalnız ileri, ileri, ileri gitmektir!” sözleriyle hitama erdirmiştir.¹⁴⁰

İleri yazarları, yeni alfabenin tedricen kabulünü ve atılan adımları yakından takip etmişler ve dergide zaman zaman bu konularda makaleler neşretmişlerdir. Mahmud Nedim, Yeni Elifba Kurultayı münasebetiyle bir makale kaleme almıştır. “Kırım Yeni Elifbacılar Siyezdi Münasebetile” başlıklı bu makale bize süreç hakkında kimi bilgiler vermektedir. Bu tertiplerin asli gayelerinden biri halk arasında yeni alfabenin yaygınlaştırılması ve öğretilmesidir. Mahmud Nedim de bu noktaya temas etmiştir. Takribi yirmi gün sürmüş olan bu kurultay, Mahmud Nedim’e göre çok başarılı geçmiş, halk akın akın kurultaya gelerek yeni alfabeyi öğrenmeye başlamıştır. Yeni Elifba Dostları Cemiyeti tarafından tertip edilen bu kurultay sayesinde cemiyetin üye sayısında ciddi bir artış gözlenmiştir.¹⁴¹

İşçi ve köylülerin akın akın cemiyetlerine katıldıklarını ifade eden Mahmud Nedim sadece sayısal olarak değil idrak açısından da bu durumu çok kuvvetli olarak nitelemiştir. Mahmud Nedim, kadınların da hiç görülmedik şekilde yeni alfabeyi öğrenmeye çalışmalarını misal olarak vermiş ve Tatar kadınlarının bu kadar kısa, kolay ve aynı zamanda idrak ederek bir hususa eğildiklerini görmediğini söylemiştir. Mahmud Nedim daha sonra yeni alfabe karşıtların iddialarının çürüdüğünü, sözlerinin boşa çıktığını ifade etmiş ve işçi kütlesinin faal bir şekilde yeni alfabeye gösterdiği ilgiyi buna delil olarak göstermiştir.¹⁴²

Yeni elifba meselesini mecazi bir şekilde bir savaşa benzeten Mahmud Nedim, bu savaşın erzakı olan neşriyatın eksikliğinden şikayet etmiştir. Var olanların da kusurlu olduğunu belirten Nedim, imla ve istilah meselesindeki aksaklıkları ifade ederek bu savaşı

140 Hasan Sabri Ayvazov, “Yanı Medeni Yolda Tarixi Gün”, *İleri*, V/25 (Mayıs, 1928), s. 5-7.

141 Mahmud Nedim, “Qırım Yanı Elifbacılar Siyezdi Münasebetile”, *İleri*, III/IV-23-24 (Mart, April 1928), s. 4-6

142 a.g.m. s. 4.

kaybetme ihtimallerinin olduğunu ifade etmiştir. Eğer ki, yeni alfabeyi öğrenen köylü, okuyacak kitap, dergi ve gazete bulamazsa savaşta yönünü düşmandan, kendilerine çevirmeye başlayacaktır.¹⁴³

Mahmud Nedim bu probleme dair bir dizi çözüm sıralamıştır. Bu çözümleri kısaca şöyledir: Evvela, çıkan bütün kitap, dergi ve gazeteler süratle halka ulaştırılmalı, onun ulaşmadığı kimse kalmamalı ve herkes bu eserlerden haberdar olmalıdır. Aynı zamanda Latin harfleriyle yayınlanan *Köz Aydın* dergisini de almayan kalmamalıdır. İkincileyin, karşılarında yer alan ve yeni alfabeyi istemeyen kişileri derhal yeni alfabe saflarına çekmelilerdir. Üçüncüleyin, eskiyi yıkarken yeniye tamir etmeyi unutmamalıdır. Yeni tesis edilecek Tatarca sözlüğe cemiyetin tüm azalarının iştirak etmesi, işi kolaylaştıracak ve muvaffakiyetle bitmesine neden olacaktır. Dördüncüleyin, cemiyetin tüm aza ve yöneticileri yeni elifbayı öğrenmeli ve bulundukları yerlerde bu alfabeyi öğretmelidir. Aynı zamanda, bunu daha hızlı ve başarılı nasıl yaparlar bunu düşünmelilerdir. Ve son olarak, yeni alfabeyi öğrenme ve öğretme işleri için bir müfettiş görevlendirilmelidir.¹⁴⁴

Mahmud Nedim, bazı arkadaşların yeni alfabe meselesini yeteri kadar ciddiye almadığını kaydettikten sonra, kurultay bitene kadar *Köz Aydın* dergisini yedi ila sekiz bin kişinin okuması gerektiğini, bu kurultayın bütün Şarkçılara bir yumruk olması gerektiğini, bu kurultaydan sonra Kırım’da bir tane bile Arapçı kalmaması gerektiğini ifade ederek makalesini bitirmiştir.¹⁴⁵

Mahmud Nedim bir başka makalesinde yeni alfabe meselesinin tarihine bir göz atmıştır. Kırım’da, yeni alfabenin kabulüne kadar olan tartışma ve gelişmeleri göstermesi hasebiyle Mahmud Nedim’in derginin 25. sayısında kaleme aldığı “Qırımda Yanı Elifba Mefkuresinin İnkişafı Haqqında Bir Eki Söz” başlıklı bu makalesi büyük bir ehemmiyete sahiptir. Mahmud Nedim, 1924 yılında, Ülke Komite Toplantısı’nda, ilk defa olarak yeni alfabe konusu hakkında bilgilendirme yaptığını ancak müstehzi ifadeler dışında bir tavırla karşılaşmadığını belirtmiştir. Ancak daha sonra Maarif Komiserliği tarafından tertip edilen bir konferansa katıldığını ifade eden Mahmud Nedim, Hasan Sabri Ayvazov ve Latifzade’nin de aralarında bulunduğu ufak bir yeni elifba destekçisi grubun oluştuğunu

143 a.g.m. s. 5.

144 a.g.m. s. 5.

145 a.g.m. s. 6.

kaydetmiştir. Konferansta, hazırlıklı olmamalarına rağmen Arapçılar telaşa düşürdüklerini ve onların aralarındaki ihtilafı kenara bırakarak birleştiklerini ifade eden Mahmud Nedim, kendilerine yeni alfabenin tetkik edilmesi için gerçek bir kıymeti olmayan bir söz verildiğini kaydetmiştir.¹⁴⁶

Mahmud Nedim'in, Samed Ağa Ağamalıoğlu'nun gelişiyle ilgili verdiği bilgiler de ilgi çekicidir. Daha evvel, Ağamalıoğlu'nun Yeni Türk Elifbası Komitesi'nin başına geçirildiğini ve çeşitli ülkelere ziyaretlerde bulunduğunu kaydetmiştik. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkezi Komitesi Reisi sıfatını da haiz bulunan Ağamalıoğlu, Mahmud Nedim'in makalesinden anladığımız üzere Kırım'a gelmiş ve burada yeni alfabe ile ilgili bir teşkilat kurmuştur. Ancak Nedim'in ifadelerine göre bu komite iki yüzlü bir yol oynayarak yeni alfabe taraftarlarının çalışmasına fırsat vermemiş hatta yeni alfabeye karşı çalışmıştır.¹⁴⁷

Mahmud Nedim, daha sonra 1926 yılında Bakü'de toplanan Türkoloji Kongresi'ne değinmiştir. Mahmud Nedim'e göre bu kongre, yeni alfabe cereyanı için ikinci bir devirdir. Kongrede, Arapçılar ve yeni alfabe destekçileri ilk defa karşı karşıya gelmiştir. Bu kongreden sonra, Kırım'daki okullarda, kurslarda her iki taraf da konferanslar tertip etmiş, birbirleriyle mücadele etmeye başlamıştır. Ancak eski alfabe taraftarları, Latin harflerini savunanlara göre çoğunlukta olmuştur. Konferanslar neticesinde, yeni alfabe taraftarlarının bir dernek meydana getirme teklifleri de kulak ardı edilmiştir. Ancak bu mağlubiyet ortamında Mahmud Nedim, yetmiş kişilik bir dernek meydana getirdiklerini ifade etmiş ve teşkilatçılık ile propaganda işlerinde yeni bir sayfa açılmıştır.¹⁴⁸

Mahmud Nedim, yeni elifbacılık meselesinin üçüncü devri olarak 1927 yılına dikkat çekmiştir. Bu yıl, Bütün İttifak Yeni Elifba Merkezi Komitesi'nin birinci toplantısında alınan kararların Kırım'da da tatbik edileceği kararlaştırılmıştır. Bu vesileyle daha evvel Ağamalıoğlu'nun kurduğu teşkilat canlanmaya başlamış ve Mahmud Nedim ve arkadaşlarının kurduğu gayri resmi dernekler, Yeni Elifba Dostları Cemiyeti'ne

146 Mahmud Nedim, "Qırımda Yanı Elifba Mefkuresinin İnkişafı Haqqında Bir Eki Söz", *İleri*, V/25 (Mayıs, 1928), s. 1-3.

147 a.g.m. s. 2.

148 a.g.m. s. 2-3.

çevrilmiştir. Temmuz 1927 yılında, gerçekleştirilen Kırım Yeni Elifba İmla Konferansı'nı büyük bir galibiyet olarak gören Mahmud Nedim, böylece Arapçıların ateşlerinin söndüğünü gösterdiklerini kaydetmiştir.¹⁴⁹

Kırım'da yeni elifba taraftarlarının kazandığı zafer tam anlamıyla kazanılmış değildir. Mahmud Nedim de bunun farkındadır. Zira yeni alfabe ile basılmış neşriyat oldukça sınırlıdır ve yapılması gereken birçok iş vardır. Bunun farkında olan Mahmud Nedim, başka bir makalesinde yeni elifbanın kavi bir şekilde tesisi için gerekli adımlara ve yapılacaklara işaret etmiştir. İşin nazariyat kısmında muvaffak olduklarını söyleyen Mahmud Nedim, ameli kısımda da aynı muvaffakiyeti yakalamak istemektedir.¹⁵⁰

Yeni Türk-Tatar Elifbası'nın kabulü beraberinde yeni problemleri getirmiştir. Bunlardan en mühimi şive meselesidir ki, ortak şivenin hangisi olacağı konusu yeni alfabeden bağımsız olarak birçok defa tartışılmıştır. Bunun yanı sıra yeni alfabeyle birlikte imla problemleri de ortaya çıkmıştır. Mahmud Nedim, Yeni Elifba Dostları Cemiyeti'nin düzenlediği kurultayın kararlarını derç ettiği bir makalesinde, bir halk sözlüğü meydana getirilmesini ve imla ile şive meselelerinde tüm emekçi halk kütlesinin birlikte hareket etmesi gerektiğini kaydetmiştir. Kurultayda bilhassa birinci derece mektep ve köy hocalarının, ameli sahada oynayacağı role dikkat çekilmiştir.¹⁵¹

Kurultayda alınan bir başka karar okur yazarların sayısının tespit edilmesidir. Bununla beraber, bölge merkezleri ile bölgeler arasındaki irtibat sürekli surette sağlanmalı, halk basın yoluyla yeni elifba hakkında malumat sahibi olmalıdır. Halk arasında yeni edebiyat yayılmalı ve buna özel ihtimam gösterilmelidir. Köylüler ve bilhassa kadınlar arasında yeni elifba öğretilmeli ve onların arasında okumayı bilmeyen kalmamalıdır. Bu işler başarılı bir şekilde gerçekleştiği takdirde Arapçılar ve Arapçılık ebedi olarak gömülecektir.¹⁵²

Bu makalede, cemiyetin gözlemlerini görmek de mümkündür. Cemiyet, halkın yeni elifbaya gösterdiği teveccühün arkasında duygu ve hissiyattan ziyade akıl ve idrakin

149 a.g.m. s. 3.

150 Mahmud Nedim, "Yeni Elifbacılar Siyezdine Bir Yekun ve Yakın Künlerdeki Vazifelerimiz", *İleri*, VI/26 (İyun, 1928), s. 5-7.

151 a.g.m. s. 5.

152 a.g.m. s. 6.

olduğunu düşünmektedir.¹⁵³

Yeni Elifba Dostlarının tertip ettiği kurultay vesilesiyle, derginin ilk devir yazarlarından Bekir Çobanzade’de bir makale kaleme almıştır. Bu makale, yeni alfabe karşıtlarına bir cevap mahiyeti taşımaktadır. Türkoloji Kongresi akabinde “bir gün içinde bir alemden diğer bir aleme geçtik” dediği için Arapçıların güldüklerini ifade eden Çobanzade, eski alfabe taraftarlarını tarihin paslı sayfalarında kaldıklarını ve onların tedrisatından geçen gençliğin kendi saflarına katıldıklarını ifade etmiştir.¹⁵⁴

Çobanzade yeni vazifeleri da işaret etmiştir. Arapçılık ve onun hayatlarına sürüklediği ahlaki, medeni ve ictimai cinayetleri yok etmek ve Arapçılarını mağlubiyete uğratmak bu vazifelerin başında gelmektedir. İkinci olarak Çobanzade, Arapçılarının elinden bütün kitap, kalem ve okulların alınmasını istemiştir. Kırım’da bulunan bütün okullar Latin harflerine geçmeli ve Kırım’daki bütün kitaplar Latin harfleriyle çıkmalıdır.¹⁵⁵

Bekir Çobanzade daha sonra Ağamalıoğlu’nun “yeni elifba mahsülü arttırıyor, bereketi ziyadeleştiriyor” sözlerini aktarmış ve böyle olmasa yeni elifbayı müdafaya gerek yoktur demiştir. Bekir Çobanzade’nin bir diğer düşüncesi ise, yeni alfabe ile hakiki bir Türk-Tatar edebiyatının ortaya çıkacağı ve böyle mükemmel yazısı olan bir halkın tez zamanda yeni fikirlerinin, yeni duygularının görüleceğidir.¹⁵⁶

Çobanzade, Mehmet Fuat Köprülü’nün, Türkiye’deki alfabe değişikliği hususunda dile getirdiği “Yeni elifba qabul etmek, bizim medeniyetimiz olmadığını tasdiq etmektir!” sözlerine şu şekilde mukabele etmiştir:

Bizim parlaq medeniyetimiz var! Ademle doğmuş, Nuh ile yaşamış bir milletiz! Qobuz çalan, gümüş yapan, tuzu tapan biziz demek etrafımızı görmeyüb xalqın başını tutmaq, aleme gülünc olmaqdan başka bir şey degildir... Bizim tatarlıq, milleti medeniyet dedigimiz şeyler, başqa medeni xalqlarda bundan yüzlerce yıllar evvel qaldırılıb atılan eski püskü, tezek tabandan ibaretdir. Bu vaz’iyetde yeni yazı medeniyetine, yeni dil ve edebiyata doğru kitmek bizde medeniyetin başladığını, bizim de medeni yapıcılığa kırıdığımızı kösteriyur.¹⁵⁷

153 a.g.m. s. 6-7.

154 Bekir Çobanzade, “Yeni Elifba Dostlarının 1-nci Qırım Qurultayı Münasebetile”, *İleri*, V/25 (Mayıs, 1928), s. 3-5.

155 a.g.m. s. 4.

156 a.g.m. s. 4-5.

157 a.g.m. s. 6.

Çobanzade her ne kadar yeni alfabenin müdafiliğini yapsa da, derginin sonraki yıllarında yalancılıkla suçlanmış. Taşlı Boylı'nın daha evvel bahsettiğimiz makalesinde, Çobanzade eski elifba taraftarı olarak sunulmaktadır. Onun 1924 yıllarında yeni alfabe karşıtı çıkışları ve acı sözlerinin hala kulaklarından silinmediğini söyleyen Taşlı Boylı, 1926 yılında yeni alfabeci olduğunu söylediği Çobanzade'nin “yanı elifba bizim bu öz yolımızda bir taktika priyomı olmalıdır” sözlerini aktarmış, onun burjuva cahili olduğunu iddia etmiştir.¹⁵⁸

Yeni alfabenin kabulüyle birlikte, yazarlar meselenin siyasi, medeni ve ilmi yollarına fazla eğilmemişler ancak Arapçılara karşı kazandıkları zaferle övünmüş, bundan sonra yapılacak işler üzerinde durmuşlardır. Aralarında, Arapçılar olarak adlandırılan eski elifba taraftarlarına karşı kimi eleştiriler olsa da bunlar cılız kalmış artık alınan kararın uygulanması ve ortak şivenin kararlaştırılması meselesi üzerine eğilinmiştir.

Dilin imlası meselesi ve kabul edilecek şive yeni alfabenin getirdiği ve en evvel çözülmesi gereken başlıca problem olmuştur. Zira, her yazar aynı kelimeyi farklı şekillerde yazmakta ve bu dilde bir anarşi ortaya çıkarmaktadır. Ömer Ağayef, dilde ortaya çıkan bu anarşinin Arapçıları memnun ettiğini kaydetmiş ve kitleler arasında propaganda yapmak için bu durumu kullandıklarını aktarmıştır. Ağayef, yeni alfabenin her bir sese ait bir harfi bulunduğu için zorluğunun olmadığını kaydetmiş ancak imla meselesinin de ivedilikle çözülmesini istemiştir. İmla konferanslarında alınacak kararlarla bunun ortadan kalkacağını söyleyen Ağayef, tüm Tatar sözcüklerinin olduğu bir sözlük ve yeni elifbada Orta şive esasına göre kelimelerin dizilmesini istemiştir.¹⁵⁹ Veis Tanabaylı da imla meselesine değinen yazarlardandır. *Qırım Tatarcasının İmla Qa'ideleri* adlı kitabı değerlendiren Tanabaylı, kitabın İstanbul Türkçesi'nin imla kaideleriyle yazıldığı, birçok kelimenin Kırım Tatar diline uygun olmayan şekilde İstanbul Türkçesine göre çekimlendiğini aktarmış, İmla Konferansı'nın kararının Orta Yolak şivesi olduğunu hatırlatarak, ıslahçı imlanın ileri sürülmesini Arapçıların işi olarak görmüştür.¹⁶⁰

İleri, kesintisiz olarak Latin harflerine 1929 yılının şubat ayında neşredilen 36.

158 Taşlı Boylı, a.g.m. s. 9.

159 Ömer Ağayef, “Yeni Elifba Taliminde En Ehemmiyetli Yerleri”, *İleri*, VI/26 (İyun 1928), s. 11-14.

160 Veis Tanabaylı, “Qırım Tatarcasının İmla Qa'ideleri Yaxud Yanı Elifba ile Eski Arab İmlası”, *İleri*, VI/41 (Aprel, 1929), s. 8

sayısıyla birlikte geçmiştir. 14. Kırım Ülke Parti Konferansı'nda alınan karar mucibince, bu karara riayet ederek *İleri*, Arap harflerine veda etmiştir. *İleri* idaresinin imzasıyla yayınlanan bir makaleyle derginin artık yeni alfabe ile çıkacağı bildirilmiştir. Bu makalede artık propaganda devrinin bittiği ve kati fiiliyata geçildiği kaydedilmiş ve yeni elifba meselesinde tereddütte kalanların ve biraz beklemek gerektiğini ifade edenlerin medeni inkılap cereyanına sekte çekemeyecekleri söylenmiştir.¹⁶¹

Derginin Latin harflerine geçişiyle birlikte alfabe meselesinde yazılan yazılar seyrekleşe de zaman zaman bu meseleye temas devam etmiştir. Özbek yazar A. Aleviy, derginin 47-48. sayısında imla meselesiyle alakalı yazdığı “Til İmla Sahasında” başlıklı makalesinde hem geçmişin bir muhasebesini yapmış, hem de yeni elifbaya neden geçildiği meselesi üzerinde durmuştur. Aleviy, yeni alfabeye geçiş sürecinin ani olmasından kaynaklı olarak bu meselenin doğru halledilmediğini ifade etmiştir. Zira, diğer Avrupa milletlerinin üzerinde asırlar boyunca çalıştığı bir mesele, kendileri için ancak inkılaptan sonra ortaya çıkmıştır. Aleviy, medeni seviyenin aşağı ve hazırlığın az olması dolayısıyla sürecin sistematik bir surette işlemediğini kaydetmiştir. Aleviy, dildeki imla meselesine değindikten sonra, Arap harflerinin noksan olduğunu ve dildeki seslerin ifadesi için Arap harflerinin yetişmediğini belirtmiştir. Arap harflerinin noksanlığı altında imla meselesindeki tezatlar da görülmemiştir. Yeni elifbanın tüm seslere malik harfleri olduğu için bu meselenin etraflıca halledilmesine imkan verilmiştir. Aleviy, daha sonra Özbekistan'da dil ve imla sahasında yapılan faaliyetleri ortaya koymak suretiyle makalesini hitama erdirmiştir.¹⁶²

Kırım Tatarı olmayan ve bu hususta dergide makalesi yayınlanmış bir başka şahıs Samed Ağa Ağamalıoğlu'dur. Yeni Türk Elifbası Komitesi reisi Ağamalıoğlu, “Hayat Planlarını Ozıb Keçe” başlıklı makalesinde, elifba meselesini bidayetinden itibaren ele almış, Türk ülkelerindeki elifba sorunlarına temas etmiştir. Ağamalıoğlu'nun, Türk ülkelerinin yeni elifbaya geçişinde oynadığı rol göz önüne alındığında, birinci ağızdan bu mesele ile ilgili kanaatleri elifba meselesine ışık tutması açısından mühimdir.

Ağamalıoğlu, Ekim Devrimi'nden evvel Sovyetler Birliği'ne katılan kimi Türk-

161 İdareden, “İleri Jurnalının Yanı Elifbaya Keçmesi Münasebetile”, *İleri*, I/36 (Fevral 1929), s. 1.

162 A. Aleviy, “Til İmla Sahasında”, *İleri*, XII-XIII/47-48 (Ağust, 1929), s. 3-4.

Tatarların ya yazılarının olmadığını, olanların ise çok fena bir halde olduğunu kaydederek sözlerine başlamış ve Sovyetleşmeyle birlikte dildeki problemlere çözüm arayışlarının doğduğunu ifade etmiştir. Çözüm arayışları iki türlü olmuş ve iki farklı grup doğmuştur. Bu gruplardan biri Arap harflerinin islahını isterken, ikinci grup Latin harflerine geçilmesini savunmuştur. İlk grubun, Arap harflerini mübarek saydıkları için bu alfabeyi bırakmak istemediklerini, ikinci grubun ise daha devrimden evvel de Azerbaycan ve Kırım'da mevcut olduğunu söylemiştir. Her iki tarafın tartışmaları sürerken, çok kısa bir sürede yeni alfabenin kabul edildiğini belirtmiştir. Latin harfli alfabe “Yeni Türk Elifbası”, “inkılap elifbası”, “işçi köylü elifbası” olarak anılırken, Arap elifbasına “Panislamizmin elifbası” nazarıyla bakılmıştır. Ağamalıoğlu, Arap elifbası taraftarı olarak yalnızca burjuva, pomeşçik, kulak ve ruhani tabakanın kaldığını, yeni elifbanın ise işçi ve köylüler tarafından rağbet kazandığını iddia etmiştir.¹⁶³

Ağamalıoğlu, halkın yeni elifbaya geçmesiyle birlikte ruhanilerin, kulakların ve burjuvanın cahil vaziyetine düştüğünü söylemiş, daha sonra yeni elifbanın işçi ve köylü elifbası olarak ortaya çıkmasının nedeni olarak Arap elifbasının bünyesi altında bulunan dini ve ictimai vaziyeti öne sürmüştür. Latin harflerinin kabul edilmesinin sebebi olarak ise onun teknik üstünlüğünü dile getirmiştir.¹⁶⁴

Ağamalıoğlu'nun bir diğer iddiası ise yeni elifba ile okur yazarlığın hızlı bir şekilde arttığıdır. Eski elifbanın öğrenilmesindeki güçlük, memleket Sovyetleştikten sonraki süreçte de okuma oranının düşük kalmasına neden olmuştur. Halbuki yeni elifbanın kabulü ile birlikte Türk ülkelerinin hemen hepsinde okur yazar oranları ciddi bir şekilde artmıştır. Yeni elifbanın Sovyetler Birliği'nde geride kalan halkların ileriye gitmesine vesile olacağını söyleyen Ağamalıoğlu, yeni elifba ile okur yazarlığın kolaylaşması ve çabuklaşmasıyla medeniyete hızlı bir şekilde yakınlaşılmasının milli entelijansiya ile Panislamizm savunucularına bir darbe vurduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁵

Dergide, elifba meselesiyle ilgili tespit edebildiğimiz son makale A. Kamçinbek'in “Yeni Elifbenin Savetler Birliğinde Ğalebesi” başlıklı makalesidir. Bu makale derginin 62. sayısında, 1930 yılında neşredilmiştir. Bu makale, yeni elifbanın

163 Ağamalı Oğlu, “Hayat Planlarını Ozıb Keçe”, *İleri*, III-IV/58-59 (Fevral, 1930), s. 3-4.

164 a.g.m. s. 4.

165 a.g.m. s. 4.

faziletlerinin övüldüğü, eski elifba taraftarlarına cevap verildiği bir makaledir. Kamçinbek, eski elifba taraftarları olarak milliyetçi küçük burjuva aydınlarını, İslamiyet hadimi mollaları ve Arapçıları göstermektedir. Eski elifba taraftarlarının ayak diretmelerinin nedeni, skolastik İslam edebiyatı ve dini sebeplerle oluşan bin yıllık taassup tesirinin biteceğini bilmeleridir. Bu sebepten dolayı molla ve milli münevver Arapçılar, Türkler arasında bu alfabenin kabul edilmesine mukavemet göstermişlerdir.¹⁶⁶

Kamçinbek, eski elifba taraftarlarının iddialarını da aktarmıştır. Buna göre onlar, yeni elifba ile birlikte bütün yazılı medeniyetten uzak kalacaklarını iddia etmişlerdir. Kamçinbek, onları, Panislamizm ve Pantürkizm ile doğan ve kendilerince Türk halklarının ihtiyaçlarını temin edecek olan burjuva edebiyatı mirasına haddinden fazla kıymet vermekle eleştirmiş ve yeni elifbanın kabulüyle birlikte Pantürkizm ve İslamiyet'in sınıf idrakini zayıflatan edebiyat tesirinden daimi olarak kurtulduklarını belirtmiştir.¹⁶⁷

Kamçinbek, Sovyetler Birliği'nde gerçekleşen dil inkılabının Türkiye'nin Latin harflerine geçmesi ve İran ile Arap ülkelerinde bu yöndeki hareketlerin doğmasına tesir ve yardım ettiğini iddia etmiştir. Kamçinbek, Latin harflerinin beynelmilel mahiyetine dikkat çekmekte, Rus matbuatında da Latin harflerine geçiş için kimi makaleler iktibas edildiğini aktarmıştır.¹⁶⁸

Kamçinbek, yeni alfabenin başarılarını ve aldıkları yolu kaydettikten sonra, devletin yeni elifba ile neşriyat işine aktardığı parayla ilgili de kimi bilgiler vermiştir. Buna göre üç milyon ruble yeni alfabe ile edebiyat neşrine ayrılmıştır.¹⁶⁹

Nihayet, yeni alfabenin başarısını öğrenilmesinin kolay olmasına ve ölmekte olan İslam nasyonalist ülküsüyle olan mücadelede proletaryanın elinde bir alet olmasına bağlayarak, makalesini hitama erdirmiştir.¹⁷⁰

İleri sayfalarında, yazarların makaleleri dışında kurultay ve devlet yönetimi tarafından alınan kararlar da neşredilmiştir. Konumuz açısından bunları da hülasa ederek

166 A. Kamçinbek, "Yeni Elifbenin Savetler Birliğinde Galebesi", *İleri*, VII/62 (Mayıs, 1930), s. 2-4.

167 a.g.m. s. 2.

168 a.g.m. s. 2-3.

169 a.g.m. s. 3.

170 a.g.m. s. 3-4.

vermenin önemli olduğunu düşünüyorum.

Bu kararlardan biri, 1928 yılı, haziran ayında neşredilen 26. sayısındaki Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkezi İcra Komitesi'nin, Kırım'da yeni alfabenin kabulüyle alakalı kararıdır. Bu kararın, Kırım'da Tatarca konuşan (Tatarlar, Kırımçaklar ve Karaimler) halklar sosyalist yapıcılığı işlerini hızlandırmak ve onların medeni hallerini arttırmak için alındığı belirtilmiştir. Buna göre, Kırım'da Yeni Türk-Tatar Elifbası'nı kabul ve tatbik etmek, tamamıyla yeni alfabeye geçmek için 1928-1929 senelerinden itibaren beş yıl müddet temin etmek, bütün halk komiserlikleri ve müesseselerde yeni elifbanın nazarı itibara alınarak hazırlanmalarını temin etmek, bütün Tatar emekdarlarının yeni elifbayı öğrenmelerini sağlamak, Kırım'daki bütün levha, tabela vesaireyi temmuz ayından itibaren yeni harflere çevirmek, Kırım'da şimdiye kadar neşredilen fen, sanat ve ictimai neşirlerden kıymeti olanların Maarif Komiserliği'ne havale edilerek beş sene içinde yeni alfabeye çevirmek ve birinci ve ikinci basamak mekteplerde, köy okullarında, sanat ve teknik okullarda ve kurslarda beş sene içinde Maarif Komiserliği'nin planı dahilinde yeni elifba ile eğitim verilmesi kararı alınmıştır.¹⁷¹

Bir diğer karar ise Kırım Yeni Elifba Dostları Cemiyeti'nin tertip ettikleri kurultayda almış oldukları kararlardır. Bu karar derginin 27. sayısında derç edilmiştir. Evvela yeni alfabenin molla, kulak ve burjuvaya karşı kazanılmış bir zafer olarak gösterilmiş, onun cehaleti ve hurafeyi ortadan kaldıracak bir silah olduğu ifade edilmiş, Arap elifbası cehaletin timsali addedilmiştir. Daha sonra, Kırım'da alınan kararların, eski elifba taraftarı kulak ve mollaların, yeni alfabenin Ruslaştırmak ve milli medeniyetten uzaklaştırmak gayesini güttüğü iddialarına müsaade edilmediği beyan edilmiştir. Ardından, Kırım'da yeni elifba kanunun kabul edilmesini büyük bir samimiyetle selamladıklarını ifade etmişlerdir. Bu kanunun Tatarlar arasında medeni seviyeyi artıracığı ve sosyalizmin yerleşmesine yardım edeceğini tasdik etmişlerdir. Yeni Elifba Komitesi'nin aldığı tüm kararların arkalarında olduklarını beyan etmişlerdir.¹⁷²

Bunlarla beraber, kurultayda gelecekte yapılması planlanan işler de kararlaştırılmıştır. Buna göre, beş yıl içinde Latin harflerine geçmek için bütün tedbirlerin

171 "Qırım Muhtariyetli Sosyalist Şura Cumxuriyeti Merkezi İcra Komitesi ile Xalk Qomisarları Şurasının Qırım'da Latin Esası ile Tertib Edilmiş Yeni Türk-Tatar Elifbasının Tatbiqi Xususında Qararı", *İleri*, VI/26 (İyun, 1928), s. 59.

172 "Qırım Yanı Elifba Dostları Cemiyeti Siyezinde Qabul Olunan Qararlar", *İleri*, VII/27 (İyul, 1928), s. 59-65.

alınması, Komite'nin aldığı karar mucibince halka süratle yeni elifbayı ulaştırmak, alınan kararların uygulanması için tedarik edilecek paranın temin edilmesi ve bunla görevli müesseselerin nazarı dikkatini çekmek, okullardaki ders kitaplarının hızlı bir şekilde yeni harflerle iktibas edilmesi ve yeni harflere uygun neşriyat yapacak matbaa aletlerinin temin edilmesi, teknik okullarda yeni harfli makinelerin temini için Merkezi İcra Komitesi'ne müracaat etmek, okullarda yeni elifba ile ders verecek öğretmenlerin tedrisi ve bunun için maddi kaynak temininin sağlanması, ana dili Tatarca olan azınlıkları yeni elifba işine celp etmek gibi kararları alınmıştır.¹⁷³

Hasan Sabri Ayvazov'un kurultayda yapmış olduğu konuşmasının ardından başkaca kararlar da alınmıştır. Böylece, sabık Kırım yönetiminin yeni elifba ile ilgili takındıkları tavır kınanmış, yeni yönetim ise aynı şiddetle selamlanmıştır. Ardından, bütün eğitim kurumlarında yeni eğitim yılında, yeni alfabe ile tedrisata başlanması, çocukların ruhunu okşayacak bir kütüphanenin tesis edilmesi, köy ve okullarda kurslar açtırmak ve buralara halkı celp etmek, yeni neşriyat için bir font teşkil etmek, cemiyetin alameti farikası olmak üzere neşir yaptırmak, Latin harfleriyle neşredilen *Köz Aydın* dergisinin tirajını yükseltmek ve ilmi ve ciddi makaleleri bir kat daha artırmak, yeni elifbanın yaygınlaşmasını gözlemlemek için istatistik cetvelleri hazırlamak ve dağıtmak, ümmiliği yok etmek için Yok Olsun Ümmilik Cemiyeti ile birlikte çalışmak, cemiyet arasındaki haberleşmenin yeni elifba ile yapılması kararları alınmıştır.¹⁷⁴

İleri yazarları her iki devirde de Latin esaslı Türk-Tatar Alfabesi'nin yanında yer almışlardır. Yeni Elifba Dostları Cemiyeti adındaki sivil inisiyatifin kurucuları arasında, derginin ilk dönemindeki aktif yazar ve yöneticilerinden Mahmud Nedim de bulunmaktadır. Dolayısıyla dergi, yeni elifba meselesinde herhangi bir karşı fikre yer vermeyecek şekilde, dil inkılabını tasdik ve kabul etmiş, yaygınlaştırılması için çaba göstermiştir.

İleri sayfalarında, yeni elifba destekçileri ile eski elifbada ısrar eden fikir adamlarının fikri mübarezelerine pek temas edilmemekle birlikte, eski elifbadan taraf olan kişiler kulak, burjuva aydını, molla, Panislamist, Pantürkist ve muhafazakar gibi Sovyet

173 a.g.m. s. 59-62.

174 a.g.m. s. 62-65.

yönetiminde hoş karşılanmayan sıfatlarla anılmıştır. Dolayısıyla yazarların, fikri bir alt yapı sunmaktan ziyade karşılarında yer alan şahısları karşı devrim unsurlarıyla yan yana getirerek alt etmeye çalıştıklarını söyleyebiliriz.

Yine de, yeni elifbaya geçilmesi hususunda yazarların fikirlerini temellendirdiği satırlara da şahitlik etmiyor değiliz. Yeni elifbanın istenmesinin en asli gayesi, Arap elifbasındaki harflerin çok sesliliğidir. Okumayı zorlaştıran bu durum yerine her bir sese karşılık bir şeklin atandığı Yeni Türk-Tatar Alfabeti şiddetli bir şekilde istenmiştir. İkinci olarak ise yeni alfabenin öğrenme ve öğretmedeki kolaylığı, bu alfabeyi cazip bir hale getirmiştir. Ayrıca, eski elifbanın dini bir hüviyetinin olduğu düşüncesi de yeni alfabe müdafilerini etkileyen şeylerden biri olmuştur. Cehaletin alfabeti adını verdikleri bu alfabe ile birlikte İslami eserlerin ortadan kalkacağını düşünmüşlerdir. Yeni alfabe karşıtlarının korkularından biri de, bu geleneğin ortadan kalkmasıdır. Yeni alfabe taraftarlarının sundukları bir diğer gerekçe, yeni alfabenin beynelmilel bir mahiyet arz ettiği düşünceleridir. Hal böyleyken, alfabe karşıtlarının da, yeni alfabe ile İslam milletleri arasında ayrılıklar ortaya çıkacağını iddia ettikleri görülmektedir.

2.3. Din Karşısı Propaganda

Sovyetlerin özellikle İslam dinine karşı kuruluş yıllarında takınmış olduğu tutum, milliyetler politikalarıyla paralellik göstermektedir. SSCB'nin kuruluş yıllarında pragmatist şekilde, İslam dini mensuplarına karşı özgürlükçü bir tutum sergilemiş olduğu ve Müslümanları güvence altına aldıkları görülmektedir. Bunun nedeni 1922 yılına kadar Menşeviklerle olan mücadelede yeni bir cephe açmak istememek ve Müslümanları devrime iştirak ettirebilmek gayesiydi. Bundan dolayı 1917 yılında “Rusya ve Doğudaki Müslüman Emekçilere Çağrı” adlı bildiri ile Müslümanlara güvence verilmiştir.¹⁷⁵ 1918 yılında din adamların, din propagandası yapması yasaklandıysa da 1921’de Müslümanlar arasında din karşıtı teşvikat yapılırken ölçülü olunması yönünde Çiçerin’in beyanati bulunmaktadır.¹⁷⁶

175 Hayrunisa Hacer Bıyıklıoğlu, *Sovyetlerin İlk Döneminde Rusya Müslümanlarının Dini Dergisi: İslam Mecellesi (1924-1928)*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 2020, s. 3.

176 Bıyıklıoğlu, a.g.t. s. 4.

İslam dinine yönelik propagandanın ertelenmesinin bir diğer nedeni Basmacı İsyanları idi. SSCB yöneticileri, Müslümanlara yönelik baskıcı politikaların bu isyanları fitilleyebileceği düşüncesindeydiler. Nitekim, Basmacıların Sovyetlere karşı direnişi, Sovyet propagandasının tesiriyle halk desteğinden uzak kalmıştır.¹⁷⁷

1917 ila 1927 yılları, Sovyetlerin iktidarlarını sağlamlaştırmak için tavizler verdiği bir süreçtir. Hem milliyetçilere, hem dine ve Yeni Ekonomik Plan ile kapitalistlere verilen ödünler Stalin dönemiyle birlikte ortadan kalkmıştır. Sovyetlerin bu tavizleriyle hür dünyaya karşı kendilerinde hürriyetin olduğuna yönelik bir mesaj vermeye çalıştığı da görülmektedir.¹⁷⁸

Kırım'da da 1927'ye kadar gelen süreçte durum farklı değildi. Hatta bu dönemde dini idare tarafından *Asrî Müslümanlık* adlı bir dergi yayınlanmıştır. Derginin başyazarı Hacı Muslihiddin'in Ekim Devrimi'nin İslam dini ve Müslümanlar için yeni bir dönem açtığını ve Sovyetlerin din tanımamasının herkesi vicdanıyla bırakacağını, bunun Sovyetlerin lehine olduğunu kaydetmiştir.¹⁷⁹

Her ne kadar 1928 yılına kadar dini tavizler verilmiş olsa da Allahsızlar Dernekleri vasıtasıyla din karşıtı propaganda sürmüş, Sovyet kurumlarına bağlı her vatandaşın bu derneklere üye olması zorunlu kılınmıştır.¹⁸⁰ Bu süreçte halkı ürkütmemek için yumuşak bir propaganda döneminin olduğunu söyleyebiliriz.

NEP politikalarının terk edilmesiyle birlikte din karşıtı propaganda ve baskının dozajı artmıştır. Din, sosyalizmin karşısında konuşlandırılmış ve burjuvanın hizmetkârı olarak sunulmuştur. Din meselesi tıpkı millet ve milliyetçilik meselesi gibi üzerine menfi bir anlam yüklenilerek ele alınmış ve din, toplumsal etkisiyle birlikte ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bundan dolayı zaman zaman dine ve din adamlarına karşı teşvikatlar yapılmış, din adamları itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Dine, Sosyalist devrimin karşısında yer alan bir karşıt inkılapçı nazarıyla bakılmıştır. Kolektivizasyon esnasında,

¹⁷⁷ Seyfettin Erşahin, "Sovyet Türkistan'ında İslâm ve Dindarlık", *İslami Araştırmalar Dergisi*, cilt 11, sayı 1-2 (1988), s. 127-137.

¹⁷⁸ Edige Kırimal, "Kırım'da Sovyetlerin Din Siyaseti," *İslam*, sayı 2 (1956), s. 20-21.

¹⁷⁹ Neşe Kanlıdere, *Bolşevik İhtilâlinin İlk Yıllarında Kırım'da İslamiyet ve "Asrî Müslümanlık" Dergisi*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2004, s.14.

¹⁸⁰ Samet Yerköy, *Kitle Etkileme Aracı Olarak Stalin Dönemi Sovyetler Birliği'nde Din Karşıtı Propaganda Afişleri*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018. s. 83.

din adamlarının isyanlara destek sağladığı iddia edilmiş ve dine açıktan savaş ilan edilmiştir.

İleri dergisinde de Sovyet iktidarının dini nazarına uygun olarak din karşıtı propagandalar tertip edilmiştir. Din konusunda tespit edebildiğimiz ilk makale, 1928 yılında, derginin 30. sayısında Ziyadin Cavtöbeli tarafından neşredilen “Medeni Ömür ve Din” başlıklı makaledir. Cavtöbeli devrim öncesinde, Bolşeviklerin her yeri harap edecekleri iddialarına, şimdiye kadar hayata geçirdikleri yeniliklerle mukabele ettikten sonra yeni vazifelerini aktarmıştır. Buna göre, fahişelik, içkiçilik ile bir arada saydığı din ve hurafeyi ortadan kaldırmak için çalışacaklarını ifade etmiştir.¹⁸¹

Cavtöbeli, dini Sosyalizm ve medeniyet yolunda bir ayak bağı olarak nitelemiştir. Bundan dolayı dinin, Sosyalizm’in gayesi ve bilimin isteğiyle hiçbir şekilde uyuşmayacağını kaydetmiştir. Cavtöbeli’ye göre din aynı zamanda burjuvanın, proletaryayı esaret altında tutmak için kullandıkları bir vasıtaadır. Bundan başka olarak din, insanlarda yaratıcılığı bitirip, onların dimağlarını körelten bir zehirdir.¹⁸²

Cavtöbeli’nin yaklaşımı klasik bir Marksist yaklaşımdır. İddialarına Karl Marks’ı ve Lenin’i dahil etmesi de bundan ileri gelmektedir. Cavtöbeli, makalesinin devamında dini gericilik ve irtica ile ilişkilendirmiş, dinlerin mezar ve aslı olmayan ahiret ile ilgilenerek dünyevi yaratıcılığı yok ettiğini iddia etmiştir. Proletar medeniyetin, hiçbir faydası olmayan dine yer bırakmayacağını söyleyen Cavtöbeli, daha sonra bunu gerçekleştirme yollarını aramıştır. Doğduğu andan itibaren din ile meşgul olan insan kitleleri arasında, din karşıtı mücadelenin farklı usullerle yapılmasını takdir etmiştir.¹⁸³

Cavtöbeli, Komünist Parti’nin, kitleler arasında dini ortadan kaldırmak için baskı yerine bilgi ve ilimle gidilmesi, aksi yönde davranılırsa halk kitleleri arasında taassubun ortaya çıkacağı yönündeki kararını iktibas ettikten sonra kitleler arasında dini yok etmek için bu metodun uygulanması gerektiğini aktarmıştır. Ona göre, eğer din ile mücadele bu şekilde yapılırsa bilgi ve ilim sayesinde halk kendi rızasıyla dinden uzaklaşacaktır. Halka, dinlerin zuhur sebepleri, iktisadi, inkılabi ve tarihi yönleri anlatılırsa sorunun çözüleceğini

181 Ziyadin Cavtöbeli, “Medeni Ömür ve Din”, *İleri*, X/30 (Oktabır 1928), 7-8

182 a.g.m. s. 7.

183 a.g.m. s. 7.

düşünmektedir. O, bu hususta açılması gereken kurum ve eğitime dikkat çektikten sonra, proletaryayı dine karşı mücadele cephesine çağırarak makalesini sonlandırmıştır.¹⁸⁴

Ziyadin Cavtöbeli, “Medeni Ömür ve Din” başlıklı makalesinde dinleri ortadan kaldırmak için dinlerin ortaya çıkış sebepleri ve tarihlerinin anlatılması gerektiği yönündeki kanaatlerine uygun olarak *İleri*’nin 32. sayısında, “İslam Dininin Zuhuri Sebepleri” başlıklı başka bir makale yayınlamıştır. Cavtöbeli, üç yüz milyon insanı kendine esir ettiğini söylediği İslam dininin Arabistan yarımadasında ortaya çıktığını kaydererek makalesine başlamıştır. İslam dininin, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi bir din olduğunu ifade eden Cavtöbeli, siyasi, iktisadi ve ictimai sebepler dolayısıyla aralarında muayyen farklar olduğunu söylemiştir.¹⁸⁵

Cavtöbeli daha sonra, Arap yarımadasının tarihi ve iktisadi durumu hakkında kimi bilgiler vermiştir. Farklı coğrafi bölgelerin, farklı iktisadi devirlere ait yaşam biçimlerine sahip olduğunu söyleyen Cavtöbeli, İslamiyet’in ortaya çıktığı devirde feodalizm, vasıtaçı ticaret kapitalizmi ve patriyarkalizm olmak üzere üç farklı cemiyet basamağı olduğunu kaydetmiştir. Daha sonra Arapların dönemine göre iyi sayılacak düzeyde bir bilime sahip olduklarını aktarmıştır. Arapların neseb ve şiir gibi kendi ilimleri varken bir de dışarıdan hukuk, mitoloji, siyaset, tıp gibi yabancılarla münasebet vasıtasıyla eriştikleri ilimler vardır. Arapçaya da ayrıca dikkat çekmiş, onun zenginliğine temas etmiş ve İslam’ın yayılışındaki rolüne değinmiştir. Daha sonra Arabistan’daki ekonomik faaliyetleri ziraat, hayvancılık ve ticaret olmak üzere üçe bölmüştür. Muhammed peygamberin, birçok ülkenin ticaret kervanlarının uğradığı, çok önemli bir ticaret şehri olan Mekke’de, en önemli tüccar ailelerinden birine mensup olduğunu söyleyen Cavtöbeli, Mekke’nin bir ticaret kapitalizmi şehrine dönüşmesinin nedenini arazinin ziraate elverişsizliğine bağlamıştır. Mekke ve çevresinin vasıtaçı ticaret kapitalizmiyle yönetilmesine karşın çevresindeki feodal kavgalar ve Arap yarımadasındaki nizamsızlığın, iktisadi sebeplerle İslam dinini ortaya çıkardığını iddia etmiştir.¹⁸⁶

Bir başka makalesinde kurban ibadetini konu edinmiştir. “Medeniy İnqılab ve Qurban” serlevhasıyla çıkan makalesinde, insanın kendini değiştirdiği bir devir olarak

184 a.g.m. s. 8.

185 Ziyadin Cavtöbeli, “İslam Dininin Zuhuri Sebepleri”, *İleri*, XII/32 (Noyebir 1928), s. 9-11.

186 a.g.m. s. 9-10.

nitelediği medeni inkılap devrini hayata geçirmek için din ve dincilikle mücadele edilmesi gerektiğini kaydetmiştir. Bilimin ilerlemesiyle, din arasında negatif bir korelasyon olduğunu ima eden yazar, bu ikisinin asla birleşmeyeceği kanısındadır. Cahillik ve sefalet, dini ve dini adetleri doğurmuştur. Fen ve bilimin gelişmesi ise onu ortadan kaldıracaktır. Kurbanın da ortadan kalması gereken bir Müslüman adeti olduğu kaydeden yazar daha sonra kurbanın ortaya çıkışını incelemeye tabi tutmuştur.¹⁸⁷

Cavtöbeli, Müslümanların, kurban meselesini İbrahim peygamber kıssalarına dayandırmalarına karşı çıkmıştır. Eski insanların ruh ile kanı ilişkilendirmelerinden ve ruhun, beden ölse de yaşadığına inanmalarından dolayı böyle bir adetin ortaya çıktığını iddia etmiştir. Farklı toplumlarda, farklı şekillerde tezahür etmesini ise iktisat ile alakalandırmıştır. Ruhani ve kahinlerin, Tanrı ile insan arasında bir vasıta olarak görüldüğüne değinen yazar, feodallerin ve ticaret burjuvasının hakimiyetini tasdik eden ve dini adetleri kendi imtiyazlarına geçiren ruhbanların dinleri halkın anlayamayacağı karışık bir hale getirdiğini ifade etmiştir. Ardından ise insan kurbanı meselesine değindikten sonra İslam dininde kurban bahsini ele almıştır.

Dinin, insanların ictimai ve iktisadi yaşamla münasebetleri vesilesiyle ortaya çıktığını iddia eden Cavtöbeli, İslam dinindeki kurban ibadetinin diğerlerine nisbetle terakki etmiş bir adet olduğunu kaydetmiştir. Ona göre, İslam, yüzde doksan dokuzu başka dinlerden alınmış bir dindir. Kurban da Yahudilerden alınmış böyle bir ibadettir. Yazar, İbrahim kıssasına değindikten sonra İbrahim peygamberin hayvancılıkla geçinen patriyarkal bir kabile reisi olduğunu ifade etmiştir.

Kurban ibadetini vahşet olarak gören Cavtöbeli, insan kurban eden kahinleri iptidai vahşiler, hayvan kurban eden Müslümanları ise medeni vahşiler olarak nitelemiştir. Cavtöbeli'ye göre iktisaden zararlı olan bu ibadetin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bundan dolayı okuyucularını dinin bu zararlı adetine karşı kati bir mücadeleye davet etmiştir.

Ramazan ayının gelmesi dolayısıyla Cavtöbeli oruç ibadeti ile alakalı bir makale kaleme almıştır. “Oraza Münasebetile” serlevhasını taşıyan bu makale, Lenin'in

187 Ziyadin Cavtöbeli, “Medeniy İnqılab ve Qurban”, *İleri*, VI/41 (Aprel, 1929), s. 1-3.

Allahsızlığı yaymak vazifesinin sistematik bir şekilde devam etmesini telkin eden sözüyle birlikte yayınlanmıştır. Sovyet ülkeleri sathında kısa zamanda büyük işler yapıldığını, Çar devrinin kapitalist kalıntılarının silindiğini ifade eden Cavtöbeli, dine kati bir darbe indirerek kapitalizmin köydeki ve şehirdeki unsurlarına karşı mücadele etmeleri gerektiğini kaydetmiştir.¹⁸⁸

Cavtöbeli daha sonra klasik bir Sosyalizm yaklaşımıyla, din ile burjuvayı tekrar ilişkilendirmiş, din ile olan mücadeleyi, sınıf mücadelesinin en önemli kolu addetmiştir. Bundan dolayı, dine karşı mücadelenin asla yumuşatılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Din karşıtı propaganda dolayısıyla kitleler arasında itibarının zedeleneceğini düşünen arkadaşlarına yanlış yolda olduklarını söylemiştir. Din karşıtı propagandada teslimiyetçiliği, bitaraf kalmayı ve kenara çekilmeyi asla kabul etmemiş, dini mücadele edilmesi gereken büyük bir karanlık olarak nitelemiştir.¹⁸⁹

Ramazan ayının geldiğine dikkat çeken Cavtöbeli, orucu iktisada ve insan sağlığına zararlı bir ibadet olarak nitelemiş ve oruca karşı şiddetli bir mücadele çağrısında bulunmuş, oruçla mücadelenin merkezi için kolhozları işaret etmiştir. Hiçbir kolhoz azasının oruç tutmamasını, camiye gitmemesini, dine inanmamasını salık vermiştir. Daha sonra, oruç ibadetiyle mücadele konusunda birtakım tavsiyelerde bulunmuştur. Buna göre, dinin ve orucun, iktisadi ve ictimai açıdan zararları, Marksist esaslarla üstü açılarak anlatılmalıdır. Oruç tutmaya karşı boykot ilan edilmeli, Allahsızlar dernekleri yaygınlaştırılmalı, işçi kitlenin dikkatini kollektifleştirme ve ekim kampanyasına celp etmelidir. Dinle mücadelede bitaraf kalmamak ve uzlaşmamak da bu tavsiyelerin içindedir.¹⁹⁰ Görüldüğü üzere, *İleri* saflarında dine karşı en şiddetli mücadeleyi veren yazarlardan biridir. O Sovyet hükümetinin kararları mucibince; dini, teşvikat ve propaganda yoluyla ortadan kaldırmak için çaba göstermiş, dine iktisadi bir cihetten yaklaşmıştır.

Cavtöbeli gibi F. D. müstear adlı yazar da, oruç ibadetini Ramazan ayında hedefe almıştır. 1929 yılının Şubat ayında yayınlanan “Oraza Qaydan Qelüb Çıqqan” başlıklı makalede, oruç ibadetinin sebepleri üzerine eğilinmiştir. Yazara göre, insanların avcı

188 Cavtöbeli, “Oraza Münasibetile”, *İleri*, II/57 (Yanvar, 1930), s. 1-2.

189 a.g.m. s. 1-2.

190 a.g.m. s. 2.

toplayıcı olduğu dönemde erzak depolayamamışlardır. Ekin ekmeye ve hayvancılık yapmaya başladıktan sonra ortaya çıkan özel mülkiyetle birlikte ise çok az sayıda zengin erzak temin edebilmiş, geri kalan nüfus çoğu zaman aç kalmıştır. Oruç bu kıtlık zamanlarında, kıtlık meselesini aşmak için ortaya çıkmıştır. Zamanla orucun farklı şekillere girdiğini söyleyen yazar, Tanrı'nın da cemiyetin kuruluş esaslarına göre muhtelif surette olduğunu iddia etmiştir. Kabile halinde yaşayan toplumlarla, millet halinde yaşayan toplumların Tanrılarının farklı olduğunu belirtmiştir. Eski emperyaliz ve halifelik toplumlarının ise beynelmilel Tanrılarının olduğunu kaydetmiştir. Bu Tanrılar ne surette olurlarsa olsunlar, insanlardan sürekli bir şey istediğini ifade ettikten sonra Müslümanların Allah'ının da onlardan oruç tutup, aç susuz kalarak eziyetlenmelerini istediğini söylemiştir.¹⁹¹

F. D.'ye göre Oruçtan nemalananlar mollalar ve Ramazan gelince ürünlerini pahalıya satanlardır. Sadece mollalar değil Rus papazları da oruçtan kazanç sağlamışlardır. Onlar, oruç tutanlardan ve tutmayanlardan para alarak onların günahlarını bağışlayabilirler. F.D. bundan sonra, artık kart anaların dahi cennet ve cehennemdeki huri kızlarına, cennet saraylarına inanmadığını kaydetmiş ve oruç neden hala aramızda yaşıyor diye sormuştur. F.D. bu soruya gelenek üzerinden bir cevap vermiştir. Geleneklerin ortadan kalkması zordur. Ayrıca molla, tüccar ve karşı devrimciler cahil halkı kandırmak için çabalayarak din üzerinden siyaset yapmaktadırlar.¹⁹²

F.D. son olarak bir müsibet olarak başgösteren oruç ve bunun gibi adetlerin iç yüzünü vermek gerektiğini söylemiştir.

İleri'de din ile alakalı neşredilmiş bir başka makale, yazarını bilmediğimiz *Fen Hem Din* (İlim ve Din) dergisinden notuyla iktibas edilen “Din ve Köylüler” başlıklı makedir. Bu makale derginin 33-34-35. sayısında derç edilmiştir. Yazar, köylülerin Allahlarından ne bekledikleri sorusuna cevap arayarak makalesine başlamıştır. Yazarın kanaatine göre köylüler, Tanrı'nın birçok şeye iyi ya da kötü yönde karışması ve cezalandırılacakları ya da rahata erecekleri bir öte dünya inancına sahip olmaları dolayısıyla dindardırlar. Çar döneminde köylülerin çektikleri zorlukları ve pomeşçiklerin

191 F.D., “Oraza Qaydan Qelüb Çıqqan”, *İleri*, I/36 (Fevral, 1929), s. 9.

192 a.g.m. s. 9.

onlara yaptıkları zulümleri anlatan yazar, din adamlarının ve kurumlarının halkın ekmeğini ellerinden aldıklarını iddia etmiştir. Daha sonra sonra, köylülerin tabiatla olan ilişkilerini irdelemiştir. Onların ilkel tarım aletlerini ve yöntemlerini kullanmaları dolayısıyla ve teknik bilgiden ve fenden mahrum olduklarını anlatmıştır. Tabiat olaylarının sebep olduğu ve ekinlerinin başına gelen felaketleri anlayamadıklarını iddia etmiştir. Bundan dolayı yazar köylülerin, başlarına bir felaket geldiğinde bunu Allah'tan, meleklerden ya da cinlerden bildiklerini ve her hal karşısında kendilerini aciz hissettiklerini ifade etmiştir.¹⁹³

Köylülerin zorlu şartlar altında pomeşçiğe, padişaha ve kulaklara karşı isyan etmemeleri de din ile ilişkilendirilmiştir. Tarihteki birçok isyanlarının kanlı bir şekilde bastırıldığı kaydedildikten sonra köylülerin Allah'ın öyle istediği için pomeşçiklerin güçlü olduğuna yönelik kanaatlerinin güçlendiği ifade etmiştir. Köylüler, efendilerine karşı isyana dini sebepler dolayısıyla karışmıyorlarken, efendiler de köylüler arasında saadet yaşayacakları öte dünya inancını yaymıştır.¹⁹⁴

Fen Hem Din (İlim ve Din) dergisinden iktibas edilen bir başka makalede de din adamları ve din tazyik altındadır. Nasih Muhitdin tarafından kaleme alınan bu makalede, 1905 yılında Müslümanların vekilleri sıfatıyla Abdurreşid İbraimof, Muhammed Alim, Maksudof ve Suifulla İshakof'ların Rus idaresine yazdığı arzuhal üzerinden, İslam dini ve din adamları bir eleştiriye tabi tutulmuştur. Dinin karşı devrim unsuru olarak gösterildiği makalede, din kara kuvvet olarak anılmakta ve işçi-köylü sınıfının karşısına konumlandırılmaktadır. Tatar ruhanilerinin, sivil savaşta Allah birlikleri oluşturdukları ifade edilmiştir. Daha sonra arzuhal metni iktibas edilmiştir. Metinde Sosyalizm ve Panislamizm, İslam ruhuna tamamıyla karşı olan, kitlenin dindarlığını bitirecek bir ideoloji olarak sunulmuştur. Reşid Kadı'nın bunu açık ve doğru şekilde söylediğini belirten Nasih Muhiddinof, din ile Sosyalizm'in hiçbir vakit bir arada olamayacağını, İslam'ın Sosyalizm'e düşman olduğunu belirtmiştir. Muhiddinof'a göre, Sosyalist hükümet kurulduktan sonra "hazret efendiler", İslam'ın Sosyalizm'e karşı olmadığını, İslam'ın özünün Sosyalizm olduğunu söylemeye başlamışlardır. Reşid Kadı'nın açık düşman olduğunu söyleyen Muhiddinof, bu iddia sahiplerini de yüzlerini gizleyen

193 İsimiz, "Din ve Köylüler", *İleri*, XII-XIV-XV/33-34-35 (Noyebir, Dekabir 1928), s. 1-3.

194 a.g.m. s. 3.

düşmanlar olarak nitelemiştir. Dolayısıyla, Muhiddinof için din, Sosyalizm ile uyum içinde olduğunu beyan etse dahi mücadele edilmesi gereken bir şeydir.¹⁹⁵

İleri'de kaleme alınan eserlerde dine, din adamlığına ve dindarlığa karşı biteviye bir mücadele söz konusudur. Din daima burjuva ile ilişkilendirilmiş ve din adamları ise hakimlerin egemenlik haklarını korumak için halkı uyutan insanlar olarak yansıtılmıştır. Mesela, İ. Reşidof, Türkiye'nin yapmış olduğu "din ıslahatını" feodalizm usulüne karşı yaptığını ve Türkiye'nin, dinin feodal kısmına karşı olduğunu iddia etmiştir. Öyle ki Mustafa Kemal Paşa hükümetinin burjuvayı kuvvetlendirsın diye dinden taraf olduğunu iddia etmiştir.¹⁹⁶ Cemil Seydamet de Türk hükümetini benzer bir noktadan eleştirmiştir. Seydamet, Türk Cumhuriyeti'nin, gericilerle ve mollalarla mücadelesine değindikten sonra Kuran'ın Türkçeye çevrilmesi, hocalara devletin maaş vermesi gibi hususlara temas etmiştir. Seydamet'e göre Türk burjuvası, Batı'daki kardeşlerinden geri kalmayarak bilim ve dini barıştırmaya ve katıştırmaya çalışmıştır. Bu çabayı yarımıcılık olarak niteleyen Seydamet, bu durumun Türk burjuvasına özgü olduğunu iddia etmiştir.

Din ve dindarların burjuva taraftarı olduğu hemen her fırsatta yenilenmiştir. Mesela Oleksandrivka'da başgösteren bir "kulak" isyanında, dindarlar kulakların hizmetinde gösterilmiştir.¹⁹⁷ Kulakların, kolhozlara karşı verdikleri mücadelede din ve mollaların, kulakların yolunda hareket ettikleri, dinin kulaklara yardımcı bir kuvvet olarak bu mücadeleyi keskinleştirdikleri iddia edilmiştir.¹⁹⁸

A. Özenbaşı'ya göre, dine inanan insanların kulaklara destek vermesinin nedeni dini politikadaki yanlışlardır. Dini ibadethanelerin kapatılması, dine inanan köylülerin kulaklara yardım etmesine neden olmuştur.¹⁹⁹ Ancak bu hususta A. Özenbaşı'ya katılmayan yazarlar da vardır. Azerbaycan'ın birçok yerinde tembelliğin ve cehaletin mabedi olarak nitelenen mescitlerin maarif ocaklarına çevrilmesini memnuniyetle aktaran Abdalbaki Fevzi, Azeri proleter gençliğinin, Muhammed'i kalplerinden silmiş birer

195 Nasih Muhiddinof, "Tatar Ruhani Başlarından Axranka Agentleri ve Manarxiya Direkleri", *İleri*, XVI/51 (Sentabr, 1929), s. 4-5

196 İ. Reşidof, "Kemalistler Türkiyesi Haqqında", *İleri*, VIII/43 (May, 1929), s. 2-3.

197 A. Özenbaşı., "Fırqa Bu Cebhede de Galib Keldi", *İleri*, XX/55 (Dekabr, 1929), s. 1-2.

198 A. Özenbaşı, "Kolxozlarda Doğru Emek Teşkilı Sınıfıy Duşmanga Cevabdır", *İleri*, III-IV/58-59 (Fevral, 1930), s. 6-9.

199 A. Özenbaşı, "Saçuv Kampaniyasının İbtidaiy Yekünleri", *İleri*, VIII/63 (Mayıs, 1930), s. 1-4.

dinsiz olduklarını ve dine hürmetin yok mesabesine geldiğini ifade etmiştir.²⁰⁰

Din, burjuvaya ve feodalizme yakınlığından başka olarak cehaletle, geri kalmışlıkla ve bilime aykırı olmakla da ilişkilendirilmiştir. İnsanları uyutan ve tembelleştiren bir taassup aracı olduğu öne sürülmüştür. İnsanların medeni seviyeleri arttıkça, dinin ortadan kalkacağına yönelik bir “inanç” hakimdir. Bundan dolayı din ile mücadelenin bir boyutu da halkı teknik ve bilim noktai nazarından eğitmektir.

Türk Tatar emekdarlarının medeni seviyeleri yükseldikçe din zehirinden tamamen kurtulacağı iddia edilmiştir.²⁰¹ Mesela Cemil Seydamet, medeni seviyenin yükselmesine ve fikirlerin gelişmesine mani olan dinin, ülkedeki ilerleme tazyiki altında yavaş yavaş ortadan kalkacağını belirtmiştir. Din hurafelerle dolu, bilimle bir araya gelemeyecek bir sistem olarak ele alınmıştır. Türk burjuvası bunu yapmaya çalıştığı için yarımıcılıkla suçlandığı gibi²⁰² Hüseyin Şamil Toktar Gazi, din ile bilimin bir arada yaşamayacağını ima etmesiyle tasdik edilmiştir.

Dinin, kadına bakışı da dergide işlenen konulardandır. *İleri*’de bu hususta, Doğu toplumlarındaki kadınların durumuyla alakalı Nuriye adlı yazarın “Şarqda Kadın Mes’elesi” başlıklı makalesi bulunmaktadır. Bu makalede, Türkiye’nin, Doğu toplumları için bir öncü olduğu fikrinden hareketle evvela Türkiye’de kadınların durumu üzerine eğilinmiştir. Makalede, Türkiye’de Medeni Kanun’un gelişyle tatbik edilen kimi inkılaplar aktarılırken, Türkiye’nin hem Batı Kapitalizm’ine, hem de Doğu toplumlarına dayandığı ifade edilmiştir. Türk yazarların (Celal Nuri ve Yakup Kadri), İslamiyet’in feminist bir din olduğu yönündeki fikirleri, ardından Afganistan’da Amanulla Han’ın da benzer bir şekilde İslamiyet’in ziyadesiyle ilerici bir din olduğu yönündeki iddiaları aktarılmıştır. Daha sonra ise Afgan Kraliçesi Süreyya’nın, dünyada İslamiyet kadar kadına imtiyaz veren bir din olmadığı yönündeki beyanatını aktarmıştır. Nuriye, kraliçe ile münakaşaya girmenin gereksiz olduğunu kaydettikten sonra “Müsülman şarqında bulunan herkes evvelden beri burada kadının erkeknin qulı olduğunu bilebilir ki bu xususta Qur’an’da Muhammed’nin hadisleri de ayni şeyi söylemekdedirler” demiştir.²⁰³

200 Abdulbaqi Fevzi, “Qızıl Genç Qalemler”, *İleri*, XVI/51 (Sentabr, 1929), s. 6-9

201 İdareden serlevhasıyla, K. N-j’nin makalesinin ardından kaleme alınmış bir dipnot. *İleri*, X/45 (İyun, 1929), s. 6-7.

202 Altanlı, “Huseyin Şamil Toqtar Gazi”, *İleri*, XV/50 (Sentabr, 1929), s. 11

203 Nuriye, “Şarqda Kadın Mes’elesi”, *İleri*, VIII/43 (May, 1929), s. 3-6.

Diğer İslam toplumlarındaki kadın meselesine eğilen Nuriye, onların Türkiye ve Amanulla Han Afganistan'ının çok gerisinde olarak, Şark'ın taassup inadinın farklı vesilelerle ortaya çıktığını belirtmiş, onların Türkiye'nin izinden giden hükümetleri lanetlediklerini kaydetmiştir. Nuriye daha sonra Şark ve İslam toplumlarını hedefe almıştır. Müslümanları, çok kadın almak, çocukların yaşlılarla evlendirilmesi, kadınları bir hayvan gibi görmekle itham etmiştir. Bu durumun, Müslümanların patriyarkal aile yapısından ve din adamlarının kapitalizm tazyiki altında olmaktan ileri gelen ilkeleri olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Müslümanları, vatanlarını yabancı kapitalistlerin istismarına açmakla ve satılmış olmakla suçlamıştır.²⁰⁴

Nuriye, İslam ile özdeşleştirdiği Şark'ı, kadın meselesinde geri kaldıkları için eleştirmiş, Türkiye'yi dahi yaptığı inkılaplarla birkaç problemi çözmekten öteye geçememekle suçlamıştır.²⁰⁵

İleri'de din teması menfi bir şekilde ele alınmıştır. Din sınıfın karşısında konumlanmış, yavaş yavaş ortadan kalkması beklenmiştir. Bunun şiddet yoluyla olmaması için teşvikatlar düzenlenmesine ve propaganda yapılmasına özel bir ihtimam gösterilmiştir. Cehalet ve taassupla özdeşleşen dinin, medeniyet seviyesi arttıkça ve bilim yaygınlaştıkça ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Din adamları daimi olarak burjuvanın ve hakimlerin hizmetkarları olarak sunulmuş ve itibarları zedelenmiştir.

2. 4. Kolhozlar Hakkında

Devletin üretim araçlarına el koymasıyla, köylülerin kollektif bir çatı altında, belli bir toprak parçası üzerinde üretim faaliyetinde bulunduğu kolhoz uygulaması, bilhassa 1928 yılından itibaren SSCB'de yaygınlaşmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra, devletin tarım arazisi üzerinde üretimde bulunduğu bir de sovhöz uygulaması bulunmaktadır. Bu da kolhozlar ile birlikte yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Kolhozlar, köy bölgelerinde tesis edildiği için bu uygulamanın karşısında direnenler kulak ilan edilmiştir. Kulak, varlıklı köylüleri tanımlamak için kullanılan bir kelimedir. Bunlar aynı zamanda küçük burjuva olarak da nitelendirilmişlerdir. Gerek SSCB ve gerekse de *İleri* yazarları,

204 a.g.m. s. 4-5.

205 a.g.m. s. 5-6.

kulaklarla mücadele üzerinde yoğunlaşmışlardır.

İleri'de kolhozlar ve sovhozlar ile ilgili makalelere 1929 yılından itibaren rastlıyoruz. Bu makaleler, kolhozların üretimi arttırdığı, sömürü düzeninin sona erdiği yönünde kimi iddiaları barındırmakla birlikte kolhozların mevcut durumu hakkında da bilgiler vermektedir. Dolayısıyla, Kırım'da kolhozlaştırma süreci hakkında önemli bilgileri haizdir. Ayrıca Kırım'daki parti konferanslarının kararlarının bir yekun halinde dergide derç edilip, yorumlanması da, Kırım'daki siyaseti anlamamız için oldukça mühimdir.

Kırım'da düzenlenen 14. Kırım Ülke Parti Konferansı münasebetiyle hazırlanan bir yekünde, dergide kolhozlaştırma meselesine dair ilk vurguyu görüyoruz. Buna göre, Kırım'da çok ciddi ve mesuliyetli bir iş olarak nitelenen kolhozlaştırma meselesi, tarım bölgelerinde bereket kabiliyetini artıracaktır. Bundan dolayı, kolhoz ve sovhozlar artırılmalı ve kooperatifleştirme esasları ve Sosyalizm yoluyla yeniden tesis edilmelidir.²⁰⁶ Parti kararlarıyla doğru orantılı olarak kaleme alınan bir başka makalede²⁰⁷ ise kolhozların yaygınlaşması için düzenlenen kampanyaya temas edilmiş ve kulakların bunlara mukavemetine değinilmiştir. Makalede, Kırım'da şimdiye dek 37 tane sovhoz kurulduğu ifade edilmiş, Kefe ve Akmescit'te iki tanesinin daha teşkil edileceği haber verilmiştir. Makaleye göre, yoksul ve orta hallilerin kolhozlar etrafında birleşmesi fikrinin köyün halini güzelleştirmek için en doğru ve hakiki yol olduğuna köylü sınıfı günden güne ikna olmaya başlamıştır. Makine ve traktör olmadan medeni tarımın yapılamayacağı söylenen mezkur makalede devletin, kolhozlaştırma meselesi için yaptığı maddi yardımlar aktarılmıştır.²⁰⁸

Güzel işlerin yanı sıra bazı eksikliklerin olduğu ifade edilen makalede, hükümet kredilerinden yararlanmak için akrabalık esasına göre kurulan kolhozlara dikkat çekilmiştir. Bir diğer eksiklik ise kolhozların üye sayısı bakımından ufaklığıdır. Ayrıca toprak taksiminin bitmemesi de eksikliklere neden olmaktadır.²⁰⁹

Kolhozlar, 1925 yılından itibaren teşkil edilmeye başlamış ve sayıları her yıl

206 İsimli, "14-nci Qırım Ülke Fırqa Konferansiyası Yekünlerinden", *İleri*, I/36 (Fevral 1929), s. 2-3.

207 İsimli, "Baharlık Köy Hazaystvası Kampaniyasına Aid Topraq Meseleleri", *İleri*, III/38 (Mart 1929), s. 1-3.

208 a.g.m. s. 2.

209 a.g.m. s. 3.

katlanarak artmıştır. Bu artışa değinen Kubayef, Kırım Sovyet Kurultayı münasebetiyle yazmış olduğu makalesinde kolhoz hareketinin erteleme kabul etmeyeceğini ve daha da yaygınlaştırılması gerektiğini salık vermiştir.²¹⁰

Kolhozların yaygınlaşması ve kollektif tarıma geçilmesi, Sosyalist medeniyetin tesisi için gerekli olan en mühim uygulamalardan biri olarak görülmüştür. Seyit Helil'e göre sınıf mücadelesinde, kapitalist unsurları yenip, Sosyalist forma geçmek için yoksul ve orta hallilerin teşkilatlanması ve kolhozların bu görevi icra etmesi gerekmektedir. Parti siyasetinin esas alınarak; proleter hayatın, iktisadın gelişmesi ve Sosyalizm'e süratle gidilmesinin yolu kollektifleştirmeden geçmektedir. Seyit Helil, köylülerin kollektifleştirme ve zahire hazırlama meselesinde hükumete yaptığı desteklerin kulaklar tarafından engellenmeye çalışıldığını iddia etmiş, Kırım Ülke Parti Komitesi'nin Üçüncü Plenumu'nda Gözleve bölgesinin kolholazlaştırılması talimatını, gözle görülen başarılarından addetmiştir.²¹¹

Seyit Helil, kolhozların büyütülmesini, köylülerin kolhozlar ve sovhozlar hakkında bilgilendirilmelerini ve ikna edilmelerini tavsiye etmiştir. Bereket ve Kollektifleştirme Günü'nde kolhoz üyelerinin toplanarak başarılarını gözden geçirmelerini, başarılarını gösteren sergiler teşkil etmelerini, Beş Yıllık Plan'ın kolhoz üyelerine süratle öğretilmesini önermiştir.²¹²

Kolhoz ve sovhozların sayısı her ne kadar yıllar içinde birkaç kat artmış olsa da, yazarlar kolhoz meselesindeki gelişmeleri yeterli görmemiştir. A. Özenbaşı'nın "Oktabr ve Yaş Qalemlerimiz" başlıklı makalesinden öğrendiğimize göre Kırım'da, 1929 yılı Ekim ayı itibarıyla 1330 kolhoz bulunmaktadır. Özenbaşı, kolhoz teşkilinin hızlandığını belirtse de, başta yavaş davranıldığını kaydetmiştir. Özenbaşı ayrıca Kırım köy bölgelerinin gelişmesi ve gelirlerinin artması için kolhozlaştırmanın büyük bir imkan sağlayacağını ifade etmiş, sovhozlaştırma konusundaki gelişmeleri paylaşmıştır. Buna göre; öküz, deve, traktör sayıları sovhozlarda arttırılmış, ekim yerleri büyütülmüş ve bağcılık işinde büyük başarılar gösterilmiştir.²¹³

210 Kubayef, "Qırım Savetler Siyezdi Münasebetile", *İleri*, V/40 (Aprel, 1929), s. 2-3, 18.

211 Seyit Halil, "Bereket Küni ve Kollektifleştirüv", *İleri*, XV/50 (Sentabr, 1929), s. 7-8.

212 a.g.m. s. 8.

213 A. Özenbaşı., "Oktabr ve Yaş Qalemlerimiz!", *İleri*, XVII/52 (Oktabr, 1929), s. 4-6.

15. Fırka Kurultayı'nda alınan köy bölgelerinde kollektifleştirme uygulamasının Parti'nin esas meselesi olması gerektiği yönündeki kararına binanen, A. Özenbaşı "Kolhoz Aqıntısı" başlıklı bir başka makale kaleme almıştır. Makalede, Kırım'daki kolhozlar hakkında istatistiki ve sayısal birtakım bilgiler vermiştir. Ancak bir ay evvel yayınlamış olduğu makalesinde ifade ettiği kolhoz sayısı ile bu makalesindeki sayılar uyuşmamaktadır. Öyle ki, Ekim ayında yayınladığı makalede 1330 kolhoz olduğunu kaydederken, Kasım ayında yayınladığı makalesinde kolhoz sayısını 1254 olarak vermiştir. Kolhozlaştırılan bölgenin köylerin %18'i olduğunu ve 17.300 hanenin bu kolhozlara iştirak ettiğini kaydetmiştir. Daha sonra Kollektifleştirme Haftası'nda 219 yeni kolhoz teşkil edildiğini ifade etmiştir. A. Özenbaşı'nın bu konuda farklı beyanatlarda bulunduğu görülmektedir.²¹⁴

Kolhozların küçüklüğü ve üye sayılarının az olması da bir problem teşkil etmiştir. Bunun için Özenbaşı, kurulacak kolhozların büyük olması ve az üye sayısına sahip kolhozların birleştirilmeleri gerektiğini söylemiştir.²¹⁵

Kolhozlarda kimi sorunların başgösterdiği de görülmektedir. Yoksulların yeterli düzeyde teşkilatlanamamalarından ve mücadeleye yeteri kadar cevap verememelerinden ötürü kimi kolhozlar dağılmıştır. Buna ek olarak kulaklar da kolhozlarda yer almaktadır. A. Özenbaşı bu hususla ilgili olarak kulakların bundan sonra kolhozlara alınmaması ve hukuksuzluğun kolhozlardan çıkarılıp atılması gerektiğini kaydetmiştir. Kolhozlarda üretimin çok arttığını ancak yeterli olmadığını söyleyen Özenbaşı problemin nedenini kolhozların ufak olmasına, makinelerin düzgün kullanılmamasına ve agronom yardımlarının yetersiz olmasına bağlamıştır. Bunun dışında emek hakkı meselesi de Özenbaşı'ya göre çözümlidir. Zira bir kadın, beş erkek kadar çalışsa dahi erkek kadar hak alamamaktadır. Bundan dolayı bir emek kategorisi kurulması gerektiğini söyleyen Özenbaşı, kadınların da erkekler kadar hak alması gerektiğini kaydetmiştir.²¹⁶

Kolhozların yaygınlaştırılması ve üretim faaliyetleri A. Özenbaşı'yı memnun etmiştir. O, kolhozların 1932-33 senesine kadar, 5 Yıllık Plan mucibince ekim yerlerinin %22'sini teşkil etmesi kararlaştırılmışken, bu süratli gelişmeler ışığında planı geçtiğini

214 A. Özenbaşı., "Kolhoz Aqıntısı", *İleri*, IXX/54 (Noyabr, 1929), s. 1-2.

215 a.g.m. s. 1.

216 a.g.m. s. 2.

kaydetmiş ve böyle olmasıyla Parti'nin doğru yolda olduğunun ameli olarak görüldüğünü ifade etmiştir.²¹⁷ 1928-1929 yılında 564 bin köylünün kolhozlara girmesi beklenirken, 2 milyon köylünün kolhozlara dahil olduğunu söyleyen A. Özenbaşı, sağcılar ve kulakların kolhozların bu başarısını beklemediğini kaydetmiştir.²¹⁸

Sağcılar ve kulaklar, kolhozlara karşı tarım arazilerinde direnen ve karşı çıkan tek grup olarak sunulmaktadır. Bunlar bazen köylüleri de kendi fikirlerine ikna etmişlerdir. Ancak dergide çizilen genel şemaya bakıldığında, köylüler kolhozlara katılmakta isteklidirler. Parti'nin kolhoz politikası doğrultusunda, sürekli olarak kolhozların yaygınlaştırılması hususunda propagandalar yapılmıştır. Dergideki iddialara bakıldığında kolhozlar üretimde bolluğa neden olurken, emek sömürüsünü de ortadan kaldırmıştır.

A. Özenbaşı, kolhoz ve sovhoz meselesini hususiyetle ele alan, hükümetin bu husustaki başarılarını aktaran ve yapılması gerekenler konusunda fikirlerini derç eden bir yazardır. Onun *İleri*'de kaleme aldığı makalelerinin kahir ekseriyeti kolhozlar ile alakalıdır. Kırım'da toprağın kollektifleştirilmesi, kolhozların sayısı, yeni tesis edilecek kolhozlar ve bu alandaki eksiklikleri sürekli olarak dile getirmiştir. Onun 1930 yılının Şubat ayında kaleme almış olduğu "Kolxozlarda Doğru Emek Teşkili Sınıfiy Duşmanğa Cevabdır" başlıklı makalesi bu hususta yazılmış en uzun ve kapsamlı makaledir. Makalede genel hatlarıyla Kırım'ın kollektifleşmesi, zahire hazırlanması, üretimin bolluğu meselesi tekrarlanmış, Kırım'daki kolhozların durumu hakkında genel bir şema çizilmiştir. Daha sonra kulakın, dini ve mollaları kullanarak yok oluş müddetlerini arttırmaya çalıştıklarına değinilmiş ve kulakların kolхозlardan temizlenerek sınıf olarak yok edilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.²¹⁹ Kulakların, kolhoz meselesinde din ile ilişkilendirildiği birçok kez vaki olmuştur. Onların Tatar ruhanileri ile birlikte, kolhozlara karşı propaganda yaptıkları iddia edilmiştir.²²⁰

A. Özenbaşı, bu makalesinde yine emek hakkı meselesine değinmiştir. Kolhozun kuvvetli olması için emek hakkı nizamının sağlanması gerektiğini kaydetmiş aksi takdirde

217 A. Özenbaşı, "Fırqa Bu Cebhede de Ğalib Keldi", *İleri*, XX/55 (Dekabr, 1929), s. 1-2.

218 A. Özenbaşı, "Biz Sür'atle Sosyalizm Qurarmız, 5 Yıllıq Planın Birinci Yılı Yeküni ve 2-nci Yılı", *İleri*, I/56 (Yanvar, 1930), s. 2-3.

219 A. Özenbaşı, "Kolxozlarda Doğru Emek Teşkili Sınıfiy Duşmanğa Cevabdır", *İleri*, III-IV/58-59 (Fevral, 1930), s. 6-9.

220 A. Kamilef, "Köy Komsomollarının Sınıfı Çıdamlığını Artdırmamız", *İleri*, V/60 (Mart, 1930), s. 8-9.

kolhozların kuvvetli olmayacağını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, kolhozların makineleşmesinin gerektiğini ve onları tamir edip kullanacak adamlara ihtiyaç olduğu bildirilmiştir. Ayrıca köyde medeni yapıcılık işleri arttırılarak, ümmiliğin yok edilmesi ve kolhozniklere her cihetten bilgi vermek gerektiği çağrısında bulunmuştur. A. Özenbaşı daha sonra, kolхозlarda üretimi arttırmak için gerekli olan şeyleri yinelemiştir. Makalede son olarak yine emek hakkına değinilmiş ve bunun doğru yapılmasının düşmanların propagandalarına karşı bir cevap olacağını kaydetmiştir.²²¹ A. Özenbaşı'nın bu mesele etrafında birçok kez durması, kolhozlar hususunda bu türden eleştirilerin yoğun olduğunu göstermektedir. Özenbaşı'nın bu eleştirileri kulaklarla ve sınıf düşmanlarıyla ilişkilendirdiği görülüyor.

A. Özenbaşı, köylülerin, kolхозlara gönüllü olarak girmesi gerektiğini düşünmektedir. Çünkü kolhozu kuracak ve işletecek olanlar onlardır. Özenbaşı, yöneticilik konusunda kimi hataların yapıldığını da müşahade etmiştir. Öyle ki, Kezlev (Gözleve) ve Kefe'de orta sınıfın hukuklarının alınarak yok edilmesini buna misal vermiştir. Bunun yanı sıra ibadethanelerin kapatılması gibi dini meselelerin köylülerin ve orta hallilerin fikirlerini bozduğunu iddia etmiştir. Bu gibi durumların neticesinde kolхозlardan çıkışlara ve orta hallilerin kulak tesirine kapılmalarına dikkat çeken yazar, orta hallileri Sosyalizm kazanında pişirmek ve psikolojilerini değiştirmek için çok vakit olduğunu kaydetmiştir.²²²

A. Özenbaşı, kolhozların devlet eliyle geliştirilmesi taraftarıdır. Onların kendi kendilerine büyümesi gerektiğini söyleyenlere şiddetle karşı çıkmıştır. Ayrıca, kurulduktan sonra başıboş kalan kolхозlara da dikkat çekmiş ve böyle kağıt kolхозlara ihtiyaç olmadığını ifade etmiştir. Bu tarz yanlışlardan dönerek sağ meyilcilere ve kulaklara karşı mücadeleyi hızlıca bitirme çağrısında bulunmuştur.²²³

A. Özenbaşı, makalelerinde genel olarak kolhozlaştırmayı ele almış, kolхозlardaki aksaklıkları dile getirmiş ve bu konularda çözüm önerilerinde bulunmuştur. Onun makaleleri üzerinden, Kırım'da kolhozların vaziyeti ve yayılmasını müşahade edebilmek mümkündür. Bunun yanı sıra karşılaşılan zorluklar ve direnişlerin emarelerini

221 a.g.m. s. 9.

222 A. Özenbaşı, "Saçuv Kampaniyasının İbtidaiy Yekünleri", *İleri*, VIII/63 (Mayıs, 1930), s. 1-4.

223 a.g.m. s. 3-4.

de satır aralarından okuyabiliriz. Öyle ki, Özenbaşı kolхозlardaki aksaklıkları daimi olarak sağıcıların, küçük burjuvanın ve kulakın bir propaganda unsuru haline getirdiğini belli aralıklarla dile getirmiştir.

SSCB'deki son kapitalist kalıntı olarak görülen ve küçük burjuva olarak nitelenen kulaklara karşı kolхозlar yok edici bir mahiyeti haiz addedilmiştir. Ziyadin Cavtöbeli, kolхозların Kırım'da baştan başa hayata geçmek üzere olduğunu ve Lenin Partisi'nin yolbaşçılığı ile kollektifleşen bölgelerdeki kolhoz hareketi neticesinde kulakın sınıf olarak yok edileceğini ifade etmiştir. Kolхозların artık (1930) yaygınlaştığını ve kulakı ortadan kaldırmak için gerekli şeraite sahip olunduğu kanısındadır. Zira 1927 senesi ve evveline kadar, kulakı ortadan kaldıracak maddi güç yoktur. Kulakların zirai üretimi, 1927 senesine kadar kolхозdan fazladır. Ancak kolхозların yaygınlaşmasıyla beraber zirai üretim kulakı ortadan kaldıracak kadar artmıştır.²²⁴

Kolхозların yaygınlaşmasının getireceği tek yarar zirai üretim değildir. Cemal Seydamet'e göre, kolхозların yaygınlaşması kulakları sınıf olarak yok edeceği gibi şehir ve köy arasındaki farkı da ortadan yavaş yavaş kaldıracaktır. Tek katlı evler Sovyet topraklarından silinecek, yoksulluk ve orta hallilik ortadan kalkacaktır. Köylü böylece, köylülüğünü ve onun getirdiği özel mülkiyeti doğuran egoizmi bırakacak ve medeni seviyesi yüksek ve kolektik yaşayan, her şeye kolektivimiz gözlüğü ile bakan bir hale girecektir.²²⁵

Toprağın kollektifleştirilmesi ve kolхозların yaygınlaştırılması, Sosyalizm'e geçiş sürecinin en önemli adımlarından biridir. Bu bağlamda, Sosyalizm propagandası yapan ve bu ideolojinin bayraktarlığı hizmetini gören *İleri*'de (bilhassa ikinci devirde), Parti'nin almış olduğu kolhoz kararlarına memnuniyetle bakıldığını görüyoruz. Kolхозların yaygınlaştırılması ayrıca devrim karşıtlarına karşı kazanılmış bir zafer olarak da ileri sürülmüştür. Mesela Abdullah Dermenci, köylülerin kolhoz etrafında birleşmesiyle proleter psikolojisinin, ufak burjuva psikolojisi üzerinde galibiyet kurduğunu, toplumsal ve iktisadi hayatlarında böyle büyük bir inkılabın tarihlerinde görülmediğini ileri

224 Ziyadin Cavtöbeli, "Kulakın Savetler Memleketinden Süpürüb Atarmız", *İleri*, III-IV/58-59 (Fevral, 1930), s. 11, 17-18.

225 Cemil Seydamet, "Proleter Edebiyatının Yaradıcılık Metodu", *İleri*, V/60 (Mart, 1930), s. 2-4.

sürmüştür.²²⁶ Kolhoz, medeniyetçe ileri gitmenin ve insanca yaşamının bir göstergesi olarak takdim edilmiştir. Onlarla kavga eden unsurlar, ki bunlar kulak ve küçük burjuva olarak nitelendirilmişlerdir, telin edilmiş, onların dinciler ve din vasıtasıyla köylüleri ve orta hallileri kolhozlara karşı kışkırttıkları iddia edilmiştir. Bunun yanı sıra, kolhozlaştırma işlemleri esnasında yapılan yanlışların ve yapılması gerekenlerin üzerinde bizatihi durulmuştur.

2.5. Milli Fırka'nın ve Ceditçi Mirasın Reddi

Sosyalist yazarlar tarihi sınıf mücadelesi etrafında ele almışlardır. Tarihin her safhasında iktisadi bir nedensellik kurmuşlardır. Sosyalist Kırım Tatarı yazarları da, kendi tarihlerine benzer bir cihetten bakmıştır. Bu bağlamda, Sosyalist Kırım Tatarları, Rus Çarlığı ile Tatar Hanlığı arasında herhangi bir ayırım yapmamıştır. Rus pomeşçikleri ile Tatar ağaları benzer hususiyetler arz ederek köylüleri ve işçileri sömürmüşlerdir. Bu anlayış bilhassa derginin ikinci döneminde hakimdir. Derginin ilk dönemine ait vesikaların elimizde kısıtlı olması dolayısıyla çok fazla karşılaştırma yapamasak da, durumun ikinci dönemden farklılık arz ettiğini gösteren yeter düzeyde dökümana sahibiz.

Derginin ilk döneminde Kırım Tatarlarında milli bilinci uyandırması ve matbuat hayatına katkıları dolayısıyla Gaspıralı İsmail övülürken, derginin ikinci döneminde İsmail Bey burjuva hareketinin başı olarak takdim edilmiştir. Öyle ki, usul-ı cedit, çarın kanatları altında, mirza ve mollaların yerine geçmeye çalışan bir burjuva hareketidir. Köylü ve işçi sınıfına herhangi bir katkısı olmayan bu hareketin *Tercüman* gazetesini çıkarmaktan, usûl-ı cedit mekteplerinden ya da tiyatrodan başka bir faaliyeti yoktur.²²⁷

Gaspıralı İsmail'in faaliyetleri hem burjuva ile ilişkilendirilmiş hem de küçültülmüş, itibarsızlaştırılmıştır. Mesela Cemil Seydamet, Ekim Devrimi sayesinde, Kırım Tatar dilinde kitap basma konusunda tarih boyunca görülmemiş başarıların elde edildiğini ve Kırım'da o sene (1929) birçok neşir yapılmasından hareketle, bu çalışmalar neticesinde “Kadet İsmail Gasprinski'nin tişine bile kelmegen muvaffaquiyyetleri” elde

226 Abdullah Dermenci, “Sıyezd Münasebetile”, *İleri*, III-IV/58-59 (Fevral, 1930), s. 1.

227 Cemil Buzlu, “Tiyatro Haqqında”, *İleri*, I/36 (Fevral 1929), s. 6-8

ettiklerini iddia etmiştir.²²⁸

Çarlık Rusyası'nın Ekim Devrimi ile birlikte dağılması ve ortaya çıkan otoritesizlik ortamında Kırım Tatarları, milli bir hükümet kurmuştur. 1917 yılında kurulan bu kısa ömürlü hükümet, ki Kurultay hükümeti olarak da anılmıştır, Bolşeviklerin Kırım'da hakimiyeti ele geçirmesiyle yıkılmıştır. Numan Çelebicihan'ın da içinde bulunduğu birçok Milli Fırka mensubu idam edilirken, bir kısmı affedilmiş Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yer almıştır.

Kurultay devri ve Milli Fırka, milliyetçilikle ve sınıf düşmanlığı ile özdeşleştirilmiştir. Milliyetçi yazar ve fikir adamlarının, hapse düşmesi ya da idam edilmesi için gerekli suçlamalardan biri Milli Fırka taraftarı olmak olmuştur. Kurultay devri de hakeza aynı şekilde milliyetçi unsurların yoğun olduğu, sınıf düşmanı bir devir olarak nitelenmiştir. Milli Fırka'nın, Bolşeviklerle silahlı mücadeleye giriştikleri göz önünde bulundurulursa, bu devrin böyle ifadelerle anılması gayet tabiidir.

Kurultay devrinin kısa süren siyasi hayatı, faaliyetleri de tazyiklerden kurtulamamıştır. Bu devir Tatar emekdarları üzerinde II. Nikolay kesilmek istenilen bir devir olarak sunulmuştur.²²⁹

Milli Fırkacıların, Veli İbrahim döneminde yönetimde yer alması, onların etki alanına sahip olması ve bu süreçteki faaliyetleri de eleştirilere sebep olmuştur. Mesela, Yahudilerin topraklandırılması hadisesinde Veli İbrahim ve Tatar parlamentosunun faaliyetleri ve bunu geciktirmeye, engellemeye çalışmaları Milli Fırka'nın programı dahilinde bulunan, Kırım'ın Tatarların olduğu yönündeki beyanatta ilişkilendirilmiştir.²³⁰ Bunun yanı sıra, Veli İbrahim sayesinde medeni sahalarda (bilhassa eğitim kurumlarında) Milli Fırkacıların "at oynattığı" iddia edilmiş ancak Veli İbrahim'in ardından bu durum tersine dönmüştür.²³¹ Milli Fırkacılar her ne kadar Sovyet teşkilatlarında sorumlu olsalar da, Bolşevizm ile mücadeleyi bırakmamışlardır. Onlar yalnızca mücadele yöntemlerini

228 Cemil Seydamet, "Yeni Tarixin Başlanğıcı", *İleri*, XVII/52 (Oktabr, 1929), s. 1-2.

229 Ümer İpçi, "Tiyatromız", *İleri*, VII/42 (May, 1929), s. 6-7.

230 Yaqub Musannif, "Yehudiy Emekdarlarını Topraqqa Yerleşdiruv ve Bizim Vazıyfemiz", *İleri*, VI/41 (Aprel, 1929), s. 5- 7.

231 Seydamet, a.g.m. s. 2.

değiştirmişlerdir.²³² Bunun yanı sıra Milli Fırkacılar, Veli İbrahim döneminde kendi “çürük” fikirlerini gazete vasıtasıyla halka yaymaya çalışmışlardır. *İleri* de Milli Fırkacıların tesiri altında çıkan bir dergidir.²³³

Kurultay devri ve Milli Fırka üyesi olan yazarlar, bunların milliyetçilikle olan bağı dolayısıyla defaatle eleştirilere maruz kalmışlardır. Onlar niyetlerinin asla değişmediği ve Bolşevizm’e düşman oldukları iddialarıyla sürekli olarak suçlanmışlardır. Yukarıdaki sayfalarda bu eleştirilere temas ettiğimiz için burada bunları yinlemek istemiyoruz. Ancak şunu belirtmek gerek ki, Milli Fırka dönemi ile ilgili yaratılan devri sabık neticesinde bu partinin saflarında yer alan kanaat önderleri ve yazarlar geçmişlerini inkar etmek ya da fırkadan ayrıldıklarını ifade etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Ancak onların bu “tövbeleri” yeterli olmamış ve daha evvelki iltisakları nedeniyle, dergide sürekli tazyike maruz kalmışlardır.

Milli Fırka taraftarları bilhassa Veli İbrahim dönemindeki faaliyetleri dolayısıyla eleştiriye maruz kalmıştır. Veli İbrahim’in onlara kol kanat gerdiği ve karşı devrimci olan bu unsurların istedikleri gibi hareket ederek fikirlerini yaymaya çalıştıkları iddia edilmiştir.

2.6. Rus Kültürünün Özendirilmesi

Sosyalist Kırım Tatarlarının, Ruslara yaklaşımı dostane bir mahiyettedir. Her ne kadar Rus Çarlığı devrinde, Ruslaştırma politikaları menfi olarak anılsa da Ruslar, yeni kurulan ittifakın en büyük katılımcısı ve Rusça, ittifakın ortak dili olmuştur. Bundan dolayı Rus dili, ehemmiyet kazanmıştır. Böylelikle devrimden önce Rusçaya ve Ruslara karşı, Ruslaştırma politikasından dolayı oluşan düşmanlık halinin, Rus diline karşı büyük bir rağbete dönüştüğü iddia edilmiştir. Kırım Tatarcasında bulunmayan kelimelerin Türkçe, Arapça ya da Farsça yerine Rusçadan alınması, Kırım Tatarlarının dünya işçi sınıfına daha yakın olduğuna delil olarak gösterilmiştir.²³⁴ Ortografi Konferansı’nda

²³² Abdullah Dermenci, “Edebiyatda Köyli İdeologiyası Matifleri Proletar Edebiyatı İçün Küreş”, *İleri*, V/12 (April, 1927), s. 4-5

²³³ Abdullah Dermenci, “İleri’nin Çıqmasına 4 Yıl Toluv Münasibetile Nesir Edebiyat ve İleri Jurnalı”, *İleri*, I/56 (Yanvar, 1930), s. 3-6.

²³⁴ Cemil Seydahmet, “Tilimizin İnkişafı Yolları ve İmla Konferensiyası”, *İleri*, IX/44 (İyun, 1929), s. 4-5.

alınan “dilde yer almayan terimlerin Rusça vasıtasıyla enternasyonal terimlerden alınması” kararı da büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır.²³⁵ Rusça, Kırım Tatar diliyle yakın addedilmiş, Rus dilinin zenginliklerinden yararlanılması tavsiye edilmiştir.²³⁶ Nasibulla Zervi ise uydurma sözlerin kendilerine bir şey vermeyeceğini, yeni söz alınacağı zaman Rus dilini vasıta etmek gerektiğini kaydetmiştir.²³⁷

Rus edebiyatı ise okuyucuların yönlendirildiği bir edebi alan haline gelmiştir. Mesela Ümer İpçi, Türk-Tatar toplumlarında dram olmadığını söylemiş, Rusların çıkarttığı büyük edipleri sıralamıştır. Ardından, okuyucularına Rus klasiklerini tavsiye etmiştir. Piyes yazarlarının, Rus yazarların yazım tekniklerinden örnekler almasını istemiş, bunun onlar için iyi bir mektep olacağını kaydetmiştir. Ayrıca okurlarına Rus tiyatro temalarını da görmeleri gerektiğini bildirmiştir.²³⁸ Cemil Seydamet de, Rus klasiklerinin Tatar sahnelerinde gösterilmesinden memnuniyet duymuştur. Hatta, Rusya işçi ve köylülerinin kahramanca mücadelelerini gösteren piyeslerin tercüme edilip, gösterilmesi gerektiğini kaydetmiştir.²³⁹ Abdülbaki Fevzi ise Azeri proleter edebiyatını ortaya çıkartan gençliğin ancak Rus edebiyatını (bilhassa devrimden sonraki Rus edebiyatını) öğrenmeye çalışmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.²⁴⁰

Dergide, kültürel anlamdaki Rus etkisinin başka göstergeleri de vardır. Bunlar, Çehov ve Gorki gibi yazarların hikayelerinin dergide derç edilmesi, Tolstoy’a müspet bir mana yüklenmesi,²⁴¹ Aleksandr Griboyedov gibi bir Rus diplomatın yazar ve şair yönüyle ehemmiyetine dikkat çekilmesidir.²⁴² İnkılaptan evvelki Türk-Tatar edebiyatının üzerine neredeyse tamamen bir çizgi çekilmişken, devrimden önceki Rus yazarların kısmen aklandığını görüyoruz. Devrim öncesi Türk-Tatar yazarlardan herhangi birinden şayet övgüyle bahsedilecekse muhakkak bir şerh düşüldüğüne şahit oluyoruz.

Yine de devrim öncesi Rus tarihine karşı menfî bir söylem bulunmaktadır. Zaman zaman onların Ruslaştırma politikalarına değinilmiştir. Ancak Rusların hem hakim millet

235 Cemil Seydahmet, “Orfografiya Konferensiyasının Yekünleri”, *İleri*, XV/50 (Sentabr, 1929), s. 1-2.

236 Cemil Seydahmet, “Tilimizdeki Anarxiya ve Reaksion Çıqışlara Qarşı”, *İleri*, IV/39 (Mart 1929), s. 4-7

237 Nasibulla Zervi, “Edebiy Tilimizin İnkişafı Haqqında”, *İleri*, IXX/54 (Noyabr, 1929), s. 6-8.

238 Ümer İpçi, “Teatr ve Yazıcılarımız”, *İleri*, XII-XIII/47-48 (Avgust, 1929), s. 6-7.

239 Cemil Buzlu, “Tiyatro Haqqında”, *İleri*, I/36 (Fevral 1929), s. 6-8.

240 Abdulbaqi Fevzi, “Qızıl Genç Qalemler”, *İleri*, XVI/51 (Sentabr, 1929), s. 6-9.

241 Altanlı, “Bizim Lev Nikoleyevich Tolstoy’ğa Baqışımız”, *İleri*, VIII/IX (Ağust-Sentebir 1928), s. 13-16.

242 B., “Yüz Yıl”, *İleri*, II/37 (Fevral 1929), s. 3-4.

olmasından kaynaklı olarak hem de medeniyetçe ileride oldukları düşüncesinden dolayı Rus edebiyatı, dili ve tekniği, Sosyalist Kırım Tatarı yazarlar için ulaşılması gereken bir ülkü haline gelmiştir. Ayrıca, SSCB'nin kuruluşundaki katkıları dolayısıyla Rus işçi ve köylü sınıfına ayrı bir saygı duyulmuştur.

Kaydetmek gereken bir başka husus *İleri* dergisinin yerleştirme döneminde çıkmış olduğudur. Kırım Tatarlarının kendi milli ve kültürel özellikleriyle SSCB çatısı altında yaşadığı bu ilk devirde SSCB'nin Ruslaştırma gibi bir politikası yoktur. Dergide Çarlık Rusyası'na karşı yüklenen menfî anlam, özünde Ruslaştırma politikasını barındırmaktadır. Netice itibarıyla yazarlar, Çarlık Rusyasına karşı eleştirel bir şekilde yaklaşırlarken, SSCB'nin ittirici gücü olarak Ruslara ve yeni idarenin dili olması dolayısıyla Rusçaya rağbet göstermişlerdir.